

عبدالولس بار
محمد برکات سیستم یف سوار

خپل او وېش

د خپل پر قبیلوی سازمان او د وېش پر اقتصادي
سیستم یوه اتنولوجیکي څیړنه

لیکوال

محمد ابراهیم عطایی

د اجتماعي علومو علمي او تحقیقي مرکز
د افغانستان د علومو اکاډمي

خپل اووېش

د خپل پر قبیلوی سازمان او د ویش پر اقتصادي سیستم

یوه اتنولوجیکي څیړنه

- لنډه سریزه

خپل

- د خپل اتینک جوړښت

- د اتینک جوړښت درې واحدونه

- خپل یا زی

- په هندو اروپایي او لرغونو باختري ژبو کې د (زی) د کلمي څرک

- په قبیلوی تشکیلاتو کې څلوراصله

(۱) وینه (۲) خپلوی (۳) کوندي (۴) کډیدل (الحاق)

- هغه خپلونه چې د ښځو په نامه دي

- تېرونه او مهاجرتونه

وېش

- په قبیلوی اقتصادي فورماسیون کې یو ډیر لرغونی دود

- ویش یا د کډ او خصوصي مالکیت یو خاص ترکیب

- په پښتني قبایلو کې د ویش سیستم

- د شیخ ملي دفتر

- درې ډوله ویش

- د ایرلندی او لرغونو جرمني اقوامو له ویش سره د پښتني قبایلو

د ویش مقایسه

- د ویش د منځه تلو غټ عوامل

- د ویش ترمینو لوجي

- ماخذونه او توضیحات

خپل او وېش

د خپل پر قبیلوی سازمان او د بشر پر اقتصادي

سیستم یوه ا تنولوژیکي څېړنه

لنډه سر یزه :

د لومړنیو انساني ټولنو په باب نننۍ علمي څېړنې دا حقیقت په ګډه تاییدوي ، چې د دوی طبیعي چاپیریال دوی په دې مجبور کړی وه چې ګډکار وکړي او د کار له حاصل څخه په ګډه کټه واخلي .

زړه نړۍ زموږ په ذهن کې خورا ډیرې پوښتنې را اوچتوي او د هغې نړۍ د خلکو ترمنځ ټولنیز- اقتصادي مناسبات کله ، کله رومانتیکي تخیلات موږ ته پیدا کوي . څرنگه چې د خصوصي مالکیت په ځای په وهلي نننۍ مناسبات په خاصه توګه بیا په هغو ټولنو کې چې هلته د انسان څخه د انسان استثمار روان وي ، نو دا طبیعي خبره ده چې د لومړنیو ټولنو د خلکو ګډ ژوند د استثمار پالونکي ټولنې وګرځي او قضاوت پیدا کړي ، چې هلته انسانان هوسا وو . په داسې حال کې چې هلته ، یعنې په لرغونې نړۍ کې د تولیدي قدرتونو د ضعف له کبله ژوند خورا ډیر سترګی و. ولی د (زما) او (ستا) د نفوذ ساحې لاندې ټاکل شوي او ټولو د (زموږ) په مقدس شپول کې ژوند تیراوه .

د هغو خلکو او د هغو د ټولنې په باب معلومات د نننيو علمي څيړنو له پاره يوه په زړه پورې موضوع ده. دنړۍ په هغو سيمو کې چې هلته لا د قبيلوي مناسباتو پالونکي ټولنې موجودې وې، د هغې زړې نېړۍ د مناسباتو څيره د يره رو ښانه پکې ميندل کيدای شي.

د امريکې هغه بومي سره بوستان چې د تکامل په لومړنۍ پړاوونو کې روان وو، د متمدنو اروپايانو له خوا يې ټولنه گټه وده شوه او کومې قبيلې چې له دغو چپاوونو څخه پاته شوي وې، په هغو کې يو لړ اتنو - گرافیکي کارونه سرته ورسيدل او داسې مواد ورڅخه پيدا شول چې د لرغونې نړۍ وديرو مغلکو پوښتونو ته يې جواب ووايه.

په آسيا کې همدا اوس داسې ټولنې شته، چې د قبيلوي مناسباتو په ساحه کې ژوند کوي او د دوی ټولنيز - اقتصادي روابط د هغې زړې او لرغونې ټولنې د پيژندنې له پاره خورا ډير داسې مثالونه برابرولی شي چې د علمي قضاوت معيارونه پر ودرول شي. د هندو کش او سليمان دغو لمنې يا په بله توگه د اکسوس (آمو) او اندوس (ابا سيند) تر منځ سيمې چې د تقريباً يوې پيړۍ را په دی خوا يې اتنو گرافیکي سروی کانی سمو يدي، داسې خورا ډير مواد پکې موندلای شو، چې دپه زړه پورې اتنو لوجیکي څيړنو له پاره يې تر کار لاندې ونيسو.

دا سيمه چې په تقريبی ډول يې حدود پورته و ليکل شوه، د تاريخ څخه وړاندې عصرونه او د تاريخ په دورانونو کې يې واقعات هر وخت د څيړونکو پوهانو پاملرنه ځانته جلب کړيده.

په دغو سيمو کې له خورا ډيرو وړاندې زمانو څخه داسې طبيعي شرايط برابر شوي وو، چې داو لينوانسانانو له پاره د ژوند امکانات پکې ميسر شي. دنړۍ ډير لږ غو نۍ ولسونه همدلته اوسيدلي او په همدغو سيمو کې د داسې (منسوخ شوي ټولنيزو فورماسيونونو «۱») څرک ايستل کيدای شي، چې د هغوپه څيړنه د بشري ټولنو د تکامل ډيرو پر له پيچلو پوښتونو ته جواب برابر پري.

(خیل) او (ویش) یو د بل په رابطه کی سره واقع دوی موسسی دی ، چی لومړی د ټولنی روښایی موسسه او دوهم د ټولنی زیربنایی موسسه په غیر کی نیسی د لرغونی نړی هغه ټولنی چی نزله منځه تللی او میرا ثونه یی موږ په اوسنیو قبیلوی ټولنو کی وینو ، د دغو دوو سیستمونو په چوکاټ کی اوسیدلی دی .

هغه او لنی ټولنی چی د (خیل) په سازمان کی اوسیدلی ، د دوی پرتولو ټولنیزو روابطو کېدوالی (اشتراك) حاکمیت کاوه . د دوی خپلو یو ، د دوی کورنیو او د دوی معتقداتو ټولو په یوه کچه منشا اړه درلوده . دغه روښنا بریوه داسی زیربنا ولاړه وه چی هلته هم هر څه مشترک وو . په کچه کار کیدی او دگډ کار محصول د ټولو ترمنځ مشترک و ، نو ځکه د دغه محصول ویش هم برابر او مساوی و .

د دغو مناسباتو څېړنه موږ ته په ډاډ سره دا رابښی چی هر څومره په زیربنا کی بدلون راتی په هغه اندازه یی روښنا یی مناسبات هم له یوه حال څخه بل حال ته را اړول .

د کار طبیعی ویش (۲) او د کار لومړی ټولنیز ویش (۳) او د کار دوهم ټولنیز ویش (۴) تر هغه وخته پوری چی اضافی محصول منځ ته راځی او دخصوصی مالکیت صحنه لگول کیږی ، لومړنی ټولنی د (خیل) په لومړنی مرحله کی ژوند کوی او د دغی دوری ډیره اوږده زمانه د مورواکی (۵) - نظام په کړی کی تیرېږی . تر دی وروسته نو (خیل) پلار واکي (۶) نظام ته داخلېږی ، چی هغه بیا په خپل وار د ټاکلو زیربنایی روابطو محصول کنل کیږی .

دا د (خیل) او (ویش) موضوع د نړی دبیلو بیلو سیمو په هغو قبیلو کی پوهانو څېړلی ده ، چی په هغو کی د لرغونو ټولنو خصلتونه لا ژوندی پاته دی . یو شمیر پوهانو د دغو نویو تحقیقاتو مقایسه د هغو ولسونو سره کړیده ، چی په تاریخ کی یی لوی نومونه موندلی دی . د دوی د لرغونو آثارو او متونو په حوالو کی یی داسی حکایات او روایات

پیدا کړیدی چې د نننیو تحقیقاتو سره په مقایسه کې د احقایق ورڅخه راوتلی دی چې په ټولو لرغونو ټولنو کې د (خیل) او (ویش) مرحله تیره شویده. دغه ډول علمي څیړنې نوی کاردی، او تقریباً د یوې پېړۍ را په دی خوا د قبیلوي روابطو په ارتباط دغه مالکیت پر منشا بنسټیز علمي فورمولونه طرح او وضع شول. ددغه مطلب په ارتباط (ف انکلس وایی: «... په ۱۸۴۷ کی د ټولنی ماقبل التاريخي دوره او د لیک د تاریخ څخه وړاندې د ټولنی د ټولنیز سازمان په ارتباط څه معلوم نه وو. له هغه وخت څخه چې څه وخت تیر شو یدی هاکس هائیوزن (۷) په روسیه کې د مخکې اشتراکي مالکیت کشف کړ. هائیوزن (۸) ثابت کړ چې دا ډول مالکیت ټولنیزه مبدا او منشا لري، چې ټولو جرمني اقوامو خپل تاریخي تکامل له هغه څخه را پیل کړی دی. په تدریجي ډول معلومه شوه، چې دا کلیوال اشتراکي مالکیت هر ځای له هند څخه نیولی تر ایرلند پورې د ټولنی لومړني شکل و یا دی. ددغې لومړنۍ اشتراکي ټولنې د فنني (داخلي) سازمان په هغه نمونه شکل چې لري یې (مورگان ۹) توضیح کړ او د قبیلې حقیقي مالکیت او په طایفه کې یې د هغې موقعیت وڅیړی» (۱۰) زما په دی روانه څیړنه کې د (خیل) او (ویش) پر سیستمونو د هغوی توضیح نه څیړم، بلکې ددغو دوو سیستمونو سره په ارتباط هغه مواد تر څیړنې لاندې نیسم، چې اتنو گرافیکه ساحه یې څو کرښې وړاندې ولیکل شوه.

د هندو کش او سلیمان د غرونو لړۍ د نړۍ د ډیرو اولینو خیلونو اوسیدنکایونه دی. همدا رنگه د آمو او اباسیند حوزې د لومړیو اقتصادي غورځنگونو میدانونه وو. کوم اتنو گرافیک مواد چې له دغو سیمو څخه راټول شوي دي، په اتنو لو جیک ساحه کې د هغو څیړنه نو موږ دی علمي ډاډ ته رسوي، چې ددی ځای مواد (Data) د اکاډمیک څیړنې له پاره خورا زیات ټیپیک ارزښتونه لري.

په اتنو گرافیک ساحه کې پردغو موادو د یوه ښه وړاندې وخت څخه

کار پیل شوییدی . په نولسمه پېړۍ کې د اروپا بورژوازی پوهانو کار کړیدی خو څرنګه چې د کار متود یی علمی نه و ، نو زیاتې تیر وټنې یی کړېدې .

په هغو کسانو کې چې دغه کاريی د علمی متود په پیروی کړی او دلوی شهرت خاوند دی ، هغه شوروی (م - گ اسلانوف ۱۸۹۷ - ۱۹۷۷) (۱۱) دی . خو څرنګه چې دا کار ډیره محیطی اشنایی غواړی ، نو هغه پخپله هم سپارښت کړیدی چې محیطی لیکوال باید دا کار وکړی . دا چې اسلانوف د ځینو اقوامو او قبايلو د اوسیدنځایونو یا د قبیلوی واحدونو په نوموکی ډیری لږ تیر وټنې کړېدې د دی باعث نه ګرځي ، چې موږ د ده علمی کار له نظره وغورځوو (۱۲) .

دغه پوه د (خیل او ویش) په باب پر علمی متود بنا داسی مواد خپرلي دي ، چې هغه علماً موږ ته د نویو څېړنو په لار کې د لارښوونکي حیثیت لري . که د دغه پوه د څېړنې مفردات ، چې ده په ډیره لنډه او تنګه ساحه کې خپرلي دي په تفصیل سره وڅیړو ، نو د نوموړي هغه سپارښت ته به مو مثبت جواب ویلی وی چې محیطی لیکوال باید په دغه ټاکلي مورد کې کار وکړي .

دا چې د قبیلوی ټولنې په ایجاد کې (خیل) څرنګه د لومړي عنصر په توګه اغیزه ناکه برخه واخیستله په یوه نسبتاً پراخه ساحه کې به په مقایسوي توګه وڅیړل شي (خیل) په ترمینولوجی پورې به هغه نسبې (اتنیک) واحدونه هم یو څه توضیح کړو چې په وروسته کې د قبیلوی سیستم د جوړښت ودانې پر ودریدله . د (خیل) په سیستم کې د وینې د اشتراک عملیه او د مورواکې د وران د خیلونو د بقایا وو څرک به داوسنیو قبیلو د ځینې نومونو په ارتباط د څېړنې عمده برخه وی .

همدا رنگه د (ویش) په برخه کې موږ داسی اتنو ګرافیک مواد په لاس کې لرو ، چې هغه د لومړي اشتراکي نظام ډیر څرګند بقایا بلل کېږي . په یو شمیر قبیلو کې د مخکې ویش او د مخکې له دغه ویش سره

دکورو نو بدلول مورت ته دژورو خپرنوزمینه برابر وی. دلته به مور و کولای شو چی د ف - اینگلز دهغه قول تائید له پاره ډیر تازه او ژوندی مثالونه وړاندې کړو، چی په پورتنی اقتباس کی اشاره ورته وشوه، هغه ویلی و ((... دا کلیوال اشتراکی مالکیت هر حیای له منځه نیولی تر ایرلینډ پوری د تولنی لومړی شکل وو...)) دپورتنی توضیحاتو څخه وروسته به نو اوس وا صلی موضوع ته ور داخل شو او هغه مفردات چی دلته یی په لنډه توګه یادونه وشوه، تربیلو بیلو عناوینو لاندی په تفصیل سره راوړو:

خیل

دخیل اتنیک جوړښت

خیل یو نسبی سیستم دی، چی دقبیلوی تولنی لومړنی هسته بلل کیږی. هغه مهال چی انسانانو دوحشت (۱۳) دوره پای ته ورسوله، نو دبر بریت (۱۴) په دوره کی یی دخیل جوړښت ته ګام پورته کړ. ((خپل یا په لاتینی اصطلاح Gens (۱۵) د(پونالوان ۱۶) کورنی دجوړښت په وخت کی په ابتدایی بڼه منځ ته راغی. داخپل دپونالوانی واده په کړی کی دیو ی معلومی (انا) معلومداره اولاده وه څرنگه چی دکورنی په دی شکل کی پلاروالی نه دی معلوم، نو یواخی دښځی په سلسله نسب (زی یا خیل) معتبر دی (۱۷)) د وینی اړیکې په نسبی رابطه کی مقدس حیای لری اودخیل په کړی کی هغه کسان رښتیانی او اصلی خپلوان ګڼل کیږی، چی په وینه سره شریک وی.

دوینی په اړیکې سره خپلو ان خیلونه دمورواکی په زمانه پوری اړه لری، خو په پلار واکي نظام کی هم خیلونه موجود وی، ولی نسبی بیژنډنه دپلار پرلاروی اودانو هغه مهال دی چی پلار دمور په شان معلوم وی.

خیل په خپل عام مفهوم، چی دلته یی موږ دقبیلې په مفهوم راوړویوه ژوندی پدیده ده چی زیری، تکامل کوی اوله منځه ځی. دا پدیدې

کوچنیوالی په حالت کی محدوده وی، بیا پراختیا کوی خوله منځه ولاړه شی. دوحشت په دوره کی چی گله ای ژوند په ټو لنیز ژوند تبدیل شو، نو کلان Clan (۱۸) منځ ته راغی اودانو دخیل له پاره دهغی معنا

بندونکی نوم دی چی ځانته ټاکلی صورت بندی لری : ((دتولیدی قوتونو د پرمختیا په اثر دټولنی سازمان بدلون مومی . کلان چی یوه پرېښور لاره تولیدی ټولنه وه، د انسانی گلوځای یی ونیوی . دیوه کلان غری دکار دطبیعی تقسیم له مخی چی دنارینه اوبنځو دکارساحی بیلی شوی وی په ډله ایز کار کی چی داشتراکی ټولنی په عمومی وظایفوی اړه درلوده یوه بل اړیکی سره وساتل لومړنی کلان ډیر وړوکی وځکه دتولیدی قوتونو زیاتوب نورددی نیازنه درلودچی دوی په ډیروغتو انسانی ډلو کی ژوند وکړی ولی بیا هم داسی کارونه ووچی باید په غټو ډلو سرته ورسېږی، لکه دلویو حیواناتو ښکار او داسی نور . دهمدغه ضرورت پر بنا دڅو کلانونو دیو ځای کیدو څخه دیو بل غټ واحد دجوړیدو له پاره گام منځ ته واخیستل شو ۱۹ .))

دا تنیک جوړښت دری واحد ونه

په عمومی ډول چی په لرغو نوقبیلو کی څیرنه کیږی نودری عمده واحدونه پاملرنه جلبوی .

دا واحد ونه هریو دټولنیز واقتصادی اړیکو پر بنا منځ ته راغلی دی. ددغو واحد ونو جوړښت دیوچپه هرم په شان دی چی راس یی لاندی او دپورته خوا ته هره پوری یی دلاندی په نسبت لوی او پراخه وی .

خیل ، تبر او کام درې عمده واحد ونه دې چی تقریباً ټوله هغه قبیلی چی په منظم ډول یی قبیلوی انکشاف کړیدی ، دغه دری واحدونه یی درلودلی دی خود دغو واحد ونو هر واحد بیا په خپل منځ کی نور کوچنی واحدونه لری چی اکثراً د قبیلې دانکشاف سره ددغو عمده افرعی واحد ونو ترمنځ حدود منځوښتنکاره کیږی .

دمثال په ډول ، دا دری واحد په لرغونی یونان کې د (جینیا ، فریتری او کانفدریسی ۲۰) په نامه، په روم کې د (جینیتز ، کیوریا او ناتپو یا- نیشن ۲۱) په نامه راغلي دي .

یونانی جینیا او رومی جینیتز زموږ دخپل سره برابر دی چې ددغو جینیا وویا جینیتز ونو یا خیلونو له یوځای کیدو څخه په یونان کې فریتری، په روم کې کیوریا او په پښتنو کې د تېر واحد تشکیل شوی دی . دیو نانی فریتریو، رومی کیوریا وو او پښتنې تېرونو مجموعی ته په یونان کې کانفدریسی ، په روم کې ناتپو یا (نیشن) او په پښتنو کې کام وایی. په عربی قبیلوی ټولنه کې (عشیره، طایفه ، قوم یا امت ۲۲) او په روسی قبیلوی ټولنه کې (رود، پلیمیا او ناخو نا لست ۲۳) همدغه دری واحد دې چې د قبیلې نسبې ساز مان پر ولاړ دی .

ددغو درو واحدونو خصوصیتونه په دې ډول خلاصه کیدای شي، چې :
«دخپل په مرحله کې د ټولو تولیدی فعالیتونه سره مشابه وی . په دوهمه مرحله کې چې د خیلونو د یوځای کیدو څخه تېر منځ ته راځي ، نودهنو د جوړښت عامل داوې چې خیلونه د پخوانی تولید په ساحه کې د محدودیت سره مخامخ کېږي او په نویو هڅو پیل کوي . په دغه مرحله کې مهاجر ټونه او دیوه محل څخه بل محل ته د اقتصادي فعالیت د ساحې پراخول شامل دی (۲۴) دریمه مرحله چې د کام د تشکیل حالت ښیي ، خصوصیت یې ددی چې د اقتصادي فعالیت ساحه یې تر تېر یز حالت پر اخیږي او پر ټولنیزو روابطو یې د خصوصي مالکیت سیوري لویږي او ورو ورو د دولت سازمان په پیکه ډول خپله څیره پکې څرگندوي .

په لرغونی اریایي ټولنه کې شپږ نومونه موجود وه چې دوه ، دوه یې د یوه واحد سره برابر دي ، (کهولا ، کوترا ، گوشتي ، گراما ، ویسه ، جانا) څیړونکو پوهانو ددغو نومو نو مفاهیم داسې راوړي

«كهولا - په نغري شريك
 گوترا - په غوجل شريك
 گوشتي - په خرځاي شريك
 گراما - په كلي شريك
 ويسه - د كليو په مجموعه يالوي كلي شريك
 جانا - په يوه جنگي كلا شريك ۲۵»

دغه شپږ واحدونه په دې ډول په درو واحدونو تبديليدای شي :
 كهولا او گوترا دخيل ددوري يو واحد دی ، لځكه په دغه وخت كې توليدی
 فعاليت زياته پراختيا نه وی كړی او په محدود ډول حيوانات چي دخور-
 لویا محدود كار له پاره روزل كېږي په يوه غو جل كې درول كېږي او
 دخيل غري لادومره نه وی زيات شوی چي كو رونه يی سره پيل شي ،
 نو لځكه پريوه نغري را توليږي . خو په دوهمه دوره كې چي گوشتي
 او گراما احتوا كوي . ددوي خرځايونه مشترك وی او هر كله چي دخرځاي
 مسئله منځته راشي نو دا خبره سمه ورسره ملگري ده چي كوچي اوشپني ژوند
 پيل كېږي او ددې ژوند يوه لازمه هم ليرديد نه (مهاجرت) دی او
 مهاجرت دتېر دمر حلی خصوصيت دی . داچي دگراما په برخه كې ويل
 كېږي چي هغه د يوه كلي اوسيدونكي وونو داهم كيدا ی شي چي
 دتېريز حالت دثبوت يو بل دليل شي . لځكه دكوچيانو سيار كلي هم شته او
 دبلي خوا كرنه په دغه مرحله كې دومره پراخيږي ، چي مسكون
 كلي هم پر جوړشي ، نو دهغه اوسيدونكي ديوه تېر يا قبيلی وی چي
 دغسې خصوصيت تر اوسه هم دكوچيا نو په كليو كې او هم په
 ليرو مسكو نو كليو كې ليدل كېږي .
 دويسه او جانا په برخه كې پخپله ددغو شپږ وواحد وونو طراحان
 خپرونكي پوهان هم رايي چي دا يو واحد او ددغو مشرو يسپاتی پارا-
 جان يو موقف درلود (۲۶) او كيدا ی شي چي موږ دا ددغی آريايي ټولنی
 دكام دمرحلی په حيث وپيژ نو چي دتېر وونو له مجموعی څخه تشكيل
 شوی وو او تريوې جنگي كلا لاندی به متعدد كلي واقع وه .

د پښتنی قبیلو په باب چی د دغودرو اتینک واحدونو د تشکل جوړښت
په څرنگه دی، یوه مفصله څیړنه غواړی، خوږه دلته یوه لنډه توضیح
ورا ندی کوم :

د خپل په مرحله کی پښتانه د نورو آریایی اقوامو سره ګډه دی چی
دهند وکښ او سلیمان د غرونو په لمنو کی اوسی . هغه کلمات او
دهغو ریښی چی د با ختری آریایانو دهندو اروپایی ژبو سره د مشابه
مفاهمو در لوونکی دی (په راتلونکی مخونو کی به دا برخه تر مستقل
عنوان لاندی راشی) د دغه مطلب پوره شاعدی ورکوی، چی د خپل
مرحله پی له نورو آریایی قبایلو سره یو ځای تیره شویده .

د تیر دجوړښت په مرحله کی قبیلوی مهاجرتونه او لیږدیدنی پی
پوره معلومی دی چی فولکلوری افسانې او حتی لیکلی متون پی موجود
دی، د غوړی مرغی (۲۷) څخه د ختیځ هند وکښ د ختیځو دروتر خولو پوری
دڅښی (۲۸) قبا یلو لیږ دیدنی پی د تیر یز حالت پوره څرګند وی دی .
د کام د تشکل حالت چی پی د یونانی کنفدریسی یا رومی ناتیر
د حالت سره برابر دی، خصوصیات پی کاملاً مشابه دی . په یونان
کی د کنفدریسی له ګیډی څخه د دولت موسسه راوړیږ یدله .
لکه څرنگه چی کانفدریسی د فریتیریو مجموعه وه، نو دلته کام د تیر
ونو مجموعه وه او په بعینه هغه ډول چی دیونان (اګورا ۲۹) جرګی
کوم خصوصیت درلود، نو دلته هم د میرویس او احمد شاه د انتخاب
جرګی هغه ډول وی . هلته چی داګو را په فیصلو کی د دولت
بیکه څیری ځای را څرګند کړی، نو دلته هم موږ وینو چی د ابدالی
احمد شاه د انتخاب له جرګی سره د دولت سازمان ځان را څرګند کړی .
(دلته یوه لنډه یادونه ضرور بولم چی کله د احمد شاه د انتخاب له
جرګی سره د دولت د سازمان یادونه کیږی، مطلب د دولت دهغه
سازمان څخه دی چی مستقیماً پی د قبیلې د انکشاف پر لیکه ځان را
څرګند کړی وی .)

خیل یا زی

خیل دیونسبی واحد په توګه یو اولنی نوم دی ، چی تر اوسه استعمالیږی . په پښتنو او بلوڅو کی دخیل کلمه یوشان مفهوم لری خو په هغه اصلی معنا چی دیو کو چی او اولنی واحد له پاره باید استعمال شی ، اوس یی د استعمال ساحه یو څه مغشوشه شویده او په هغه ځای کی چی دتبر کلمه باید راشی ، هم دخیل کلمه استعمالیږی . همدا رنگه دخیل پر ځای دتبر کلمه راځی په دی ډول هغه ټول اصطلاحی نومونه چی دنسبی پیژندنی له پاره په ژبه کی موجود دی د استعمال محل یی د پخوا سره توپیر لری او دی علت به هم داوی چی دلته قبیلوی رواج د زوال په حال کی دی او هر ځای چی قبیله له منځه ځی ، نور لومړی دهغی د پیژندنی له پاره د واحد ونو دمفاهیمو حدود مغشوش شی او بیا نور دا کلمات اصلاً د استعمال څخه پسې ولو پیری .

د خیل د کلمی سره په برا بر مفهوم د (زی) کلمه هم استعمالیږی . په ټولو پښتنو خیلو نو کی داډوه نومونه پیژندلی ځای لری ، لکه سلیمان خیل یا یوسف زی . دغه خیل اوزی په عین مفهوم په بلو څو کی هم استعمالیږی ، لکه د (ارتپال بلوڅو) په خیلو نو کی «برام خیل او اکازی ۳۰» . د بلی خوا څخه دغه خیل اوزی چی دنارینه وو د نومونو په لاقه راځی ، لکه سلیمان او یوسف چی د نارینه وو نومونه دی او په یوه پسې دخیل او په بل پسې دزی لاقه ترل شویده ، نوداسی خیلونه هم پیژنو چی دغه دخیل او زی لاقه دپښتو په نومونو پوری وی ، لکه دا پریدیو د زخه خیل قبیله چی د زخی انا په نامه یاده شوی یا رانی زی چی د خنسی قبیلو یو لوی ښاخ دی او د رانی انا په نامه نومول شویده .

دخیل کلمه د انگریزی د (Kin) د کلمی سره برابر مفهوم ورکوی او Kinship په نسبی رابطه خپلوی ته وایي . په انگریزی

کي دغه دگين د کلمي سره ديو (ډال) په الحاق چي Kind راشي ، نو دخيل مفهوم يو څه عاموي او د «ډول ، راز او خيل ۳۱» معنا ورکوي . په پښتو کي هم دخيل کلمه په دغه عام مفهوم استعمال ليري . په دغه مورد کي چي سربيره دخيل له نسبي مفهوم څخه په عام مفهوم دخيل کلمه استعمال شي ، نو په خاصه توگه په غزني او پکتيا کي په عامه مکالمه کي داسي استعمال ليري ، مثلاً : که په پکتيا کي ديو چا څخه داسي پوښتنه وشي ، چي : (دمنډ هير په ځنگل کي څه خيل وني زياتي شته ؟) نو اوريدونکي پو هيري ، چي دلته يي مطلب د ونو له ډول څخه دي . يا که په غزني کي د يو سري څخه پوښتنه وشي ، چي : (په جرگه کي دي څه خيل خبري واوريدي ؟ نو دلته هم اوريدونکي پو هيري چي دپوښتو نکي مطلب له (څه راز- خبرو) څخه دي .

لکه دخيل کلمه چي دخيل اصلي مفهوم څخه چي هغه په نسبي مورد کي استعمال دي په عام مفهوم هم راځي نو د زي کلمه بيا داسي نه ده او يواځي په هغه خاص نسبي مفهوم کي استعمال ليري ، لکه دانگريزي Gens چينز کلمه چي يواځي د «خيل ، زي او قبيلي ۳۲» له پاره استعمال ليري .

په دي برخه کي ژوره خبرنه دنتيجه په لاس راکوي چي په نسبي مورد کي دخيل تر کلمي د (زي) کلمه لرغوني سابقه لري . په خاصه توگه که ددغي کلمي ريښي په هندواروپايي او لرغونو باختري ژبو کي وڅيرو ، نو دا مطلب به په ښه توگه و ثبوت ته ورسيري .

په هندو اروپايي او لرغونو باختري ژبو کي د (زي) دکلمي څرک
د (زي) کلمه چي په نسبي رابطه استعمال شي ، نو د سري ذهن ته يسي په نژدي توگه د (زوي) دکلمي مفهوم حاضر پري . که څه هم دغه د زوي د کلمي مفهوم به د (زي) په کلمه کي پروت وي ، خود دغي کلمي اصلي ريښه ډيره ژوره او خورا ډيره ليري ننوتلي ده . په هغه نسبي مفهوم چي نن د (زي) کلمه استعمال ليري ، نو ريښه

یې د ټولو هندو اروپا یې او لرغونو باختري ژبو دهغو کلماتو سره خوله
په خوله ځی چی د نسبي مفهوم له پاره استعمالیږی .

له څېړنوخڅه دا نتیجه په څفرده په لاس راځی چی بنایي دغه د
(زی) کلمه او هغه کلمات چی په ټولو هندو اروپا یې او باختري ژبو
کی د دغه مفهوم له پاره استعمالیږی او ژبني جوړښت یې هم کاملاً
سره نژدی دی ، دهغې ژبې څخه راپاته ګډ میراث به وی چی دیو کل
په ډول د دغو ټولو آریایي ژبومور ګڼل کیږی .

” د جینز Genes لاتینی کلمه د یونا نی د جینوس Genos
کلمی مراد ده اودواړی کلمی له یوی ګډی
آریایي ریښی ګڼ (Gan) څخه مشتق شویډی . په جرمني کی چی
دقاعدي سره سم آریا یې (گ) په (ك) اوښتی دی ، نو هلته دا کلمه
دکن (Kan) په ډول لیدل کیږی اومعنا یې زیږول (۳۳) دی .

جینز ، جینوس او د سانسکریت جاناس Janas او دګوتی ژبی او
انګلو ساکسون کین Kyn اودانګریزی ژبی کن Kin (او
دمنځنی پاسی جرمني کونی Kunne ګرده او یو شان د (زی) قومیت او
نسب مفهوم افا ده کوی . “ (۳۴) (زی) په معروفه (ی) او (ز)
دوی کلمی چی د زیر ولو مفهوم ورکوی ، آریایي کلمی دی چی په
ښتو کی په عین شکل او په دری کی یی د (زایدن) د کلمی مخفف
شکل غوره کړیدی .

د ښتنی قبیلو کوچیان د پسرلی موسم ته د (زا) موسم وایی او دا
کلمه په هغه مفهوم ادا کوی چی په پسر لی کی د دوی میږی
لنګیږی .

په یو نا ئی ژبه کی جینی Gyne اویه سلاوی ژبه
کی زینا Zena دښځی معناورکوی او ښځه د زیر ولو دعملی
په رابطه د (زا) له کلمی سره اړه لری .

د ښځی د کلمی په ژبني اړیکی کی باختري آریایي ژبی چی د

اروپایي ژبو سره نژدی لفظي اړیکي لري ، نو زموږ د بحث په
مورد کې یې کلمات خورا ډیر مشابهت سره لري .

« په سوغدي ژبه کې (زن - زت) په یغني ژبه کې (زان) په مونجاني
ژبه کې (زینکه) او په اویستایي ژبه کې (جینی) تو له د ښځي مفهوم
افاده کوي ۳۵ . دغه نومونه دپارسي او دری د (زن) او د پښتو د (جینی
یانجلی یا جینکی) د کلمو سره په عین مفهوم پر تله کیدای شي .
(زی) دنسبي پیژندنی په ارتباط (زی یا زان) د زیږولو په مفهوم او په
دی لړ کې (زن) او (جینی) د ښځي په مفهوم چي د زیږولو د عملیې ظرفی
حیثیت لري ، په هندو اروپایي او ټولو باختري ژبو کې د نسب سره
اړیکي لري .

د (زی) د کلمې مفهوم ډیر لرغونی بریښي او د صلبې قرابت و ډیرو
اولینو وختونو ته رسیږي . هغه مهال چي د نسب رابطه په ښځینه برخه
کې پالل کیده ، نو د (زوی) د کلمې اصلي مفهوم دا په پوره توګه افاده
کوي چي هغه د ښځي له خوا د زیږیدنی د عملیې یو محصول دی .
په دي ډول نو په هغه اولني مهال کې (زوی) یواځي وښځي ته منسوب
بلل کیدی ، ځکه پلار لا وټاکلی مقام ته نه ورسیدلی او دا نو د
انسانی ټولني یوغت انکشاف و ، چي د زوی رابطه د مور څخه علاوه
د پلار خواته هم انتقال راوموند .

دنسبي رابطې په لحاظ (زی) په پښتو ژبه کې موجود دی او د پورتنی
خبرني څخه ویلای شو چي دا کلمه د ډیرو لرغو نو زمانو د قبیلوي مفاهـ
مېموږ په زړه پوري میراث دی چي دادي تر اوسه په پښتنو او بلوڅو
کې په یوه شان ساتل شويدي . (زی) په حقیقت کې د نسبي قراـ
بت یو پوخ اصل دی ، نو ځکه په هند اروپایي ژبو او لرغونو باختري
ژبو کې یې رېښه سره مشترکه ده .

په قبیلوي تشکیلاتو کې څلور اصله

« د پښتنو قبايلي تشکیلات پر څلورو اصولو مبنی دی :

(۱) په وینه (نسب) (۲) خپلوي (د لور خور ورګړه) (۳) ګوند ی
(پره چنبه) (۴) الحاق ۳۶ » پورتنی څلور اصله یواځي په پښتني

قبیلو کی نه ، بلکه هر لحای چی تولتیز روا بط د قبیلی تر تسلط
لاندی واقع شوی دی ، نو دغه خلور اصله په کامل شباهت یالرو دیتر
توپیر پکی لیدل کیږی .

په دی روانه لیکنه کی دغه خلور اصله چی په پښتنی قبیلو
کی لیدل کیږی د نړی د ځینو نورو قبیلو له دغسی اصلونو سره په
مقایسه څیر ل کیږی .

دغه خلور اصلونه په هغه وخت کی چی د خیل بسیط واحد نافذوی
په یوشان ، خوکه چی د تیر اوکام واحدونه منځ ته راځی نو په شکل کی یی
یوڅه بدلون راځی ، خو ماهیت یی هم هغسی وی . داتر هغه مهاله چی
د قبیلی موسسه له منځه ځی ، په ټولو قبیلوی روابطو کی خپلی
اغیزی ژوندی ساتی . دلته به ددغو خلورو اصولو څخه هر اصل په جلا
توگه وڅیړو .

(۱) وینه :

دوینی خپلوی د خیل د مرحلې عمده اومهم اصل دی . د ځای وینی خپلوان
ټوله هغه کسان په ځان را کښیښاسی ، چی دمور په خوا کی یی رگی سره
گډوی . داهم دمور واکي د زمان خبره ده چی ماما نژدی خپل دی . ځکه په
دغه وخت کی مور معلومه وی ، خوپلار معلوم نه وی او د مور ورور
هم پیژندلی ځای لری .

د پلار واکي په مرحله کی بیا هم د وینی خپلوی له منځه نه ځی ،
بلکی د پلار دخوا خپلوان هم دوینی خپلوان گڼل کیږی . دوینی اړیکی
مقدس دی او د نسب ټوله بنا پردغه اصل ولاړه وی . هغه کسان
چی دوینی خپلوی سره لری ، نودوی دغچ اخیستلو پر وخت دا
مکلفیت پر غاړه لری چی دوینی د شریک ننگه وکړی .

په پښتنی قبیلو کی دوینی خپلوی کاملاً پالل کیږی . دا پالنه د پلار واکي
د روابطو تابع ده ، یعنی د پلار پر لار خپلوان چی د تربرو نو په نامه
یاد کیږی یو دبله دوینی خپلوان گڼل کیږی ،
خو د پښتنو په فولکلوریک ادب کی ځنی داسی مواد شته ، چی هغه

د مور واکي د نظام په رابطه د ويني خپلوی څرگندوی . مثلاً ، دا متل :
« د خوري سر چي يی جوړاوه د مامادايی ورته ايښی ؤ . »

« د ورمين وينه ۳۷ » ځانته خاص مفهوم لری چي د پښتنی قبیلوی د
تعاملی حقوقی روابطو سره خاصه اړه لری .

مثلاً ، دښځی او مځکی په مسئله کی چي د دوو کسو ترمنځ دعوه وی ،
نو جرگه « د اوو سروونو پریکولو ۳۸ » لوره یا قسم ورکوی او په بدی
کی هم غچ (انتقام) د ورمين د ويني په گډون اخیستل کیږی .

دغه عرف چي غچ باید دو رمیږد ويني په رابطه واخیستل شی ، د
نړی د نورو ولسونو په قبایلو کی هم پیدا کولای شو .

د امریکی د سرو پوستانو د ایرو کوايس خیل روابط چي مورگان خپلی
دی ، نو د ويني رابطه یی د یو عمده اصل په حیث راوړی ده . « دا
د خیل دغړو پر ذمه پرته وه ، چي یو د بله سره حمایه کړی او د بدی په
وخت کی یو د بله د غچ اخیستلو له پاره مرسته سره وکړی .
که به کوم چا د خیل پر یوه غړی تیری وکړ ، نو دا پرگرده خیل تیری
و . که به تر خیل د باندی کوم چا د خیل غړی مړ کړ ، نو دا پر ټوله
خیل تیری گنهل کیدی . دا د ويني د خپلوی د تعلقاتو څخه د ويني د غچ
اخیستلو هغه پر ذمه پرته خبره وه ، چي دایرو کوايس د خیل هر غړی پر
خپله ذمه فرض گنللی وه ۳۹ »

د لرغونی یونان په قبیلو کی د ويني خپلوی لوی او مقدس ځای درلود
د یونان د قهرمانی وختونو ادبیات او میتولوجی یوه زیاته برخه پر دغه
اصل تکیه ده چي خیل د ويني په رابطه موجود دی او د ويني غچ د
ننگی یو اصل دی . فردریک انکلز د « کروتی ۴۰ » د هغه بیان سره
چي د یونان په تاریخ کی یی کړیدی او د اتیني خیل په ارتباط څیړنه لری
دیونانی خیل په روابطو کی دا مسئله پر هغه ځای تفسیروی ، چي خیل او
تبر څرنکه سره واقع وو ، دی ودی مسئلې ته داسی اشاره کوی :
« فریتري (تبر) چي یو شمیر خیلونه په ځان را کښیباسی ، داخلي

ارتباط یی د خیل په شان ټینگ نه دی خو وینوچی دخیل غونډی دخپلوی
 حقوق او وظایف پر غاړه لری مخصوصاً دا چی ځینی ټاکلی مذهبی مراسم
 یی په گډه پر ځای کوله او که به کله دفریږی یو غږی چا
 وواژه ، نو د فریږی هر غږی دا حق درلودچی په مدعی دعوه وکړی . ٤١ «
 د وینی خپلوی چی د صلیبی قرابت مهم اصل دی ، د پخوانیو اقوامو څخه
 د لرغونو جرمنیانو په برخه کی دیومهم اصل په توگه یادېږی . دمشهور
 رومی مؤرخ (تاسیتوس ٤٢) دا لاندی عبارت په دی برخه کی چی له جر-
 منیانو څخه یرغیږی ، یو ښه دلیل دی . « ... د مور ورور (ماما) خپل خوری
 ته د خپل زوی په سترگه گوری . ډیر ځله داسی فکر کیږی چی د ماما
 او خوری ترمنځ د وینی رابطه دونه مقدسه او ټینگه ده چی د پلار او
 زوی رابطه نه پسی رسیږی . کله چی د ضرورت پر وخت یو څوک په
 (یرغل ٤٣) کی اینښودل کیږی ، نو د یو چا ترسکه زوی د هغه دخور
 زوی ته ترجیح ورکول کیږی . ٤٤ « د تاسیتوس د پورتنی بیان په
 ارتباط فردریک اینگلز دموضوع دښه تفسیر له پاره د یونانیانو دقهرمانی
 د عمرو اساطیروته اشاره کوی او هلته د (میلیاگر) داجرم توضیح
 کوی ، چی هغه د خپلی مور وروڼه (ماما گان) وژلی دی او د ده مور
 (التیا) دخپل زوی گناه ډیره ستره بولی او د هغه د مرگ خواست کوی
 او دا خواست یی هم قبلېږی . (٤٥) په دی ډول نو د وینی خپلوی
 په ټولو لرغونو قبیلو کی دقبیلوی روابطو د ناموس حکم لری او په
 پښتنی قبیلو کی هم د خپلوی لویه بڼا همدغه د وینی پر اصل تکیه ده .

(٢) خپلوی :

د قبیلو روابطو په ساحه کی خپلوی دا ده چی یو نژدی خیل
 و بل نژدی داسی خیل ته چی خپلوی سره ولری ، ورنژدی شی .
 د ځینو خیلونو په باب فولکلوریک روایات شته ، لکه : د کاکړو او
 شیرانیانو ترمنځ خپلوی « شیرانی د شرخیول مشر زوی او د کاکړو
 خوری و ، دی د مشری په معامله کی دخپل پلار څخه مرور شو او خپلو

ماماگانو کاکرو ته لار ، نو له هغه وخته څخه شیرانی په نیکه بده د کاکرو سره شامل شول (۴۶) .

په ځینو مواردو کې دیوه خیل ښځې په گډه د بل خیل نارینه وو ته واده شوی یا د دوو خیلونو تر منځ ډیری ښځې سره واده شوی وی ، نو پر دغه اصل یې د خیل خپلوی ټینګه شوی وی .

داسې خپلوی ډیر ځله په هغو وختونو کې منځ ته راځي ، چې د دوو خیلونو تر منځ (هډماتي ۴۷) شوی وی . د هډماتي بدې هغه جبیره چې د ښځو په ورکړه وشي ، د قبیلې د سنتي ټولنې یو عام رواج دی اودغسې خپلوی دراتلونکو غچونو او واقعاتو منځه هم ډیره ښه نیولی شي . د پښتانه د تاریخ په رڼا کې (کتاب مرحوم لیکوال ظفر کاکا خیل د خپلوی د اصل په باب د شیرانو او کاکرانو په برخه کې مثال ورکړی ، چې قول یې پورته را نقل شو . خودغه خپلوی اصل یو څه زیاته څیړنه غواړي چې په اتنولوجیکي چوکات کې یې نور مواد دنورو ولسونو دقبایلو سره و څیړل شي . ځکه پر دغه برخه ډیر کار نه دی شوی او ددی ایجاب کوي ، چې زموږ داخلي پوهان یې له نظره ونه غورځوي . تر کومه حایه چې زما مطالعه او معلومات اجازه راکوي ، د نړۍ د نورو ولسونو په قبیلوي څیړنو کې هم دغه کار ته اهمیت ورکول کېږي .

(۳) گوندي :

د قبیلوي تشکیلاتو دریم اصل گوندي ده ، چې د (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) لیکوال راوړی ده . گوندد قبیلوي تشکیلاتو یو خاص سیستم دی چې په هغه کې خیلونه بېله دې چې د خیل یا ټبر نسبې اړیکې په نظر کې ونیسي ، داخلېږي . د دوی دغه اتحادیې ته گوند وایي . خو څرنگه چې د گوندي کلمې د پری جنبی حیثیت پیدا کړی دی ، نو په عام ډول دا کلمه تر نیک په بد مفهوم کې استعمالېږي چې د پورتنی اثر لیکوال هم دغه د پری او جنبی جمله ورته استعمال کړیده . دا چې گوند څرنگه موسسه ده یا دغه موسسه څه وخت منځ ته

راغله په پښتني قبيلو کې ډير په زړه پورې مواد پيدا کيدای شي .
تر کومه حايه چې ما دافغانستان په قبيلوي سيمو کې ريسرچ کړيدی
نو ديکتيا، وزيرستان او داسې واخله تر سوات پورې په ټولو قبيلو کې
ګوندونه شته . تور او سپين ګوند، ګاري او سمل (۴۸) دوه غټ ګوندونه
وه ، چې اوس يې وروستنی بقايا ليدل کيږي .

ګوند يوه لرغونې قبيلوي موسسه ده ، چې د تېر په تشکل کې منع ته
راځي او يو داسې اتحاد دی چې ترنسبي يې سياسي ماهيت زياتوب کوي
موږ په ترمخنيو بحثونو کې د کام د تشکل په خصوصياتو کې دا مسئله
نتيجه اټه ورسوله ، چې کام د کانفدريسي سره برابره موسسه ده او
په کانفدريسي حالت کې د دولت موسسه په پيکه ډول منع ته راځي
ددولت موسسه يوه سياسي موسسه ده او دغه موسسه يا سازمان يو دم
منع ته نه راځي ، بلکې په ترمخني حالت کې به يې مقدمات برابر شوي
وي . څرنگه چې ګوندي يا ګوند هم سياسي خصلت لري ، نو کيدای شي
چې د پورتنی څيړنی نتیجه پر دې حکم تمامه کړو چې ګوند په قبيله
کې د دولت د موسسې ډير لرغونې او اولنې شکل دی .

تېر چې د خيلونو مجموعه ده ، نو په نسب سره شريک خيلونه پکې
يو حاي کيږي . کله چې دغه سازمان يو څه مخ په وړاندې حرکت وکړي
او د کام يا کانفدريسي موسسه منع ته راوړي ، نو هلته د تېروونو دخيلونو
تر منع يواځې نسبې روابط کفايت نه کوي ، ځکه په دغه پراخه او
متحرکه مرحله کې د نسب او پلريني خپلوي د قضايو د حل او رهبري له
پاره کمواکه کيږي نو مجبور دي چې يو بل سازمان ايجاد کړي . دغه نوی
سازمان نو د پلريني له چوکاټه وزي او د ګوند په شکل تبارز راکوي چې
سياسي ماهيت لري او دغه مخ په وړاندې ګام نو د دولت د سازمان
په ايجاد کې اغيزی پريباسي .

د دغسې موسسې په ډول که د نړۍ د نورو ولسونو په قبيلوي
روابطو کې څيړنه کوو ، نو ديونا ن لرغونې قبایل دغسې يو پيکه مثال

راکولای شی . حکم په یونان کی د دولت د سازمان ایجاد دغسی مثالونه لری . مور د فیلی (Phyle) یوه کلمه پیدا کولای شو چی قاموسونو د (یونانی قبیلې) او دلرغونو یونا نیانو د قبیلوی واحدونو یوه داسی خانکه بللی ده چی سیاسی خصلت به یی درلود . (۴۹) دا د خیل وظیفه وه ، چی د یونانی قبایلو له خوا به د سیاسی مصلحتونو لپاره د روم قبایلو ته لیږل کیده . (۵۰)

په پښتنی قبیلو کی د خیلونوله دغه سازمان څخه مور داسی دڅیرنی دود مواد په لاس راوړای شو چی په قبیله کی د دولت د سازمان د ایجاد له پاره قناعت بڅښونکی دلایل برابر کړی .

د گوند د ایجاد او دوام په برخه کی چی کوم چا په نو نسمه پیری کی څیرنه پیل کړه ، هغه (الفونستون ۵۱) و چی په خیل کتاب کی یی پر دغه موضوع څه لیکنه کړیده . خونوموړی یوه غټه تیر وټنه کړیده ، هغه دا ده چی دی وایی : گوند هغه وخت منځ ته راځی ، چی د خیلونو ترمنځ تازه اختلافات را اوچت شی (۵۲) . د دی خبری نتیجه نو دا ده چی گواکی گوند یوه موقت موسسه ده . په داسی حال کی چی گوند یوه دوام لرونکی موسسه ده او هغه گوندونه چی په پښتنی قبیلو کی تشکیل شوی وه مور نه دسپین ډیروپه یاد کی او نه په فولکلور کی چی ددغسی مواردو دتحقیق له پاره ډیر لوی منابع دی څه ولرو چی داخیلونه څه مهال په گوندي اتحادیه کی سره یو ځای شول .

بنایی الفونستون به د گوند او تړون (۵۳) تر منځ په توپیرنه وی پوه شوی او پر تړون به یی دگوند گمان کړی وی . حکم په تړون کی خیلونه د یوی پښنی پر وخت سره ځای کیږی او کله چی هغه ټاکلی پښنه پای ته ورسیری ، نو د دوی مکلفیتونه هم پای ته رسیری .

تور گوند او سپین گوند دوه رقیبان گوندونه وو . دا چی ولی یو تور او بل سپین بلل شویدی ، ځانته فولکلوریک روایات لری . خو په دی برخه کی که لرغونو متونو ته مراجعه وکړو ، نو هلته شاهنامه چی دآریایی

دوری د فولکلوريك روایاتو څخه مالا مال ده موږ ته د تور او سپین په باب معلومات راكولای شي . دا چي د زردشتي دين موسس (زردشت ۵۴) سپین تمان بلل شوی یاد ده د مذهب پیروان سپین بلل شويدي او د دري په مقابل کي د ضحاک (۵۵) ډله تور بلل شويدي . نو دا داسي مجرد کلمات نه دي بلکي مفاهيم يي د ډيري څيړني وړ بلل کيږي .

آيا په هغه لرغوني آريايي قبيلوي ټولنه کي چي د سپين او تور ترمنځ کوم ویش و ، نو پښتني قبایل چي د آريايانو لري ده د دغه قبيلوي سيستم په نامه کي به هغه اولني نومونو اغيزي نه وي کړي ؟ زما په نظر د بحث دا برخه هم د يوي مفصلي څيړني وړ ده ، چي دلته يي زه بل وخت ته پرېږدم .

(۴) گډيدل (الحاق يا ادغام) :

هغه مهم اصل چي دنړي په ټولو قبایلو کي مشترک مفهوم لري : اوس ددي بحث هغه څلورم اصل ته راځو ، چي څرنگه خيلونه يو د بله سره گډيږي . دغه رسم ته الحاق يا ادغام وايي او داسي معلوميږي چي د خپل له تشکل سره به منځ ته راغلي وي . په پښتني خيلونو کي دا عرف ډير مثالونه لري « ... لکه خويشکي ، مهمزي او اتمانخيل چي د يوسفزو سره ټل شول يا د گډون قبایلو سالار او منصور څانگي چي د غور غښتو څخه بييلي شوي او د يوسفزو سره ملحق شوي . (۵۶) » په همدې ترتيب په شينوارو کي د « (سه پای) په متعددو پښو کي د (بابړ خيلو ، حيدر خيلو ، همزاخيلو او حسن خيلو) سره د (سليمانخيلو) ادغام کيدل (۵۷) » يو څرکند مثال دي .

موږ کان چي د امريکايي سرو پوستانو په قبيلو کي تعقيقات کړيدي نو هلته دغه د الحاق او ادغام درسم په باب وايي « خپل کولای شوای چي پر دي خپل په ځان گډه کړي او له دي لاري يي په نوره قبيله هم ومنن . په خپل کي گډيدل د خپل د غرو او افرادو په غوښتنه تر سره کيده ، د دغه دود له پاره مراسم هم پرځای کيدل . داسي هم کيده چي کله به

د یوه خپل غړی لږ شوه نو د بل خپل غړی بڼه یې د ځان سره اغوستل .
دغه د گډو مراسمو دایرو کوايسانو تر منځ د قبیلې په جرگه کې کیدل
او عملاً یې د مذهبي مراسمو شکل غوره کړی و (۵۸) «

په عربانو کې هم دا دود موجود و «عربانو دغه دود ته (اولا) یا
(حلف) وایه او دا هغه دود و ، چي کله به یو خپل په بل خپل کې مدغم
شو ، نو دمدم غم شوی خپل غړو به عیناً هغه حقوق درلودل ، لکه داصلي خپل
غړی چي یې خاوندان وو (۵۹) «

فردريك انگلز چي د لرغوني يونان او روم د قبیلوي موسساتو سازمانی
خصوصیات څیړلي دي ، نو په دغو دواړو ټولنو کې دا رسم تائید وی .
دیونانی ټولنی د قبیلوي خصوصیتو نو په باب د مؤرخ گروتی پربیان دا
ور زیاتوی ، چي : «خپل حق درلود چي یو څوک په ځان گډ کړی ، دا رسم
داسي پر ځای کیدی چي دغسې ټاکلي خلک به یو ځل په کورنی کې ومنل
شوه بیا به د خپل غړی شوه . داسي کار لږ پېښیدی ، خو کله چي به
واقع شو ، نو ترتیبات یې د عامو رسمیا تو په سلسله کې سرته
رسیدل ۶۰ «

د لرغوني رومي ټولنی په قبیلو کې دغه د گډو یا الحاق رسم ته
داسي اشاره کوی :

«داد خپل حق وچي پر دیان په ځان کې ومنی دا کار (لکه د سرو -
هندیانو تر منځ) داسي کیدی ، چي یو ځل به په کورنی کې ومنل شو ،
بیا به په ترتیب سره د خپل غړی شو ۶۱ «

دغه گډو یا الحاق رسم په پخوانی کافرستان (اوسنی نورستان)
کې هم و . هلته دا رسم د یونان او روم د قبایلو په شان پر ځای کیدی
لومړی به یو کورنی دغسې غړی یا دیوه خپل غړی د بل خپل په کورنیو کې
ومنل شوه او بیا څو به د زامنو خطاب ورته وکړ بیا به دخپل د اصلي غړو
په شان د حقوقو او وجایبو خاوندان شول . د دغه رسم په اجرا کې دا
ضروري وه چي د الحاق غوښتونکی خپل هر غړی د هغه خپل د غړو د

کور په وره کی یو یو وزگري حلال کړی چی دوی په خپل خیل کی قبلول.
هغه خیلونه چی د بنځو په نامه دی :

پښتنی خیلونه د یو کل په ډول د نارینه ژ په نومونو یادېږی ، لکه
احمد زی ، سلیمانخیل ، بارک زی اوداسی نور خو داسی خیلونه هم
شته ، چی هغه د بنځو په نامه مسمی دی ، لکه متوزی ، زخه خیل ،
رانی زی او نور .

دا چی دا خیلونه د بنځو په نامه یادشویدی ، ددی حقیقت څرگندوی دی
چی د یوه ډیر لرغونی عرف آثاریی ژوندی ساتلی دی . پخوانی خیلونه
ټول د بنځو په نامه وه چی دا نومغه زمانه وه چی پلار لا معلوم ځای نه و
میندلی اومور معلومه وه کله چی پلار معلوم ځای ونیوی ، نو بیا د
خیلونو نومونو د نارینه له نومو نوسره وتړل شول .

دلته هغو خیلونو فولکلور را وړو ، چی د بنځو په نومونو یادېږی او
دفرصت په صورت کی به په راتلو . نکی وخت کی د دغی موضوع
اتنولوجیکی څېړنه په تفصیل سره وړاندی کړو .

غلجی اقوام د یو کل په ډول (متوزی) هم بلل کېږی او دا نوم د
مغی (متو) څخه اخیستل شوی دی چی د (بیت یا بیتنی) نیکه لور وه
او د غور شهزاده ته واده شوی وه او د مغی اولاده د متوزو په نامه
یاد شوه .

په اپریدوکی (زخه خیل) یو لوی شاخ دی ، چی د (زخی) انا یا
نیا په نامه یادېږی . « دا بنځه داپریدی (عثمان) دلمسی (مایی) د
زوی (اولا) ماندینه وه . هغه خیل چی دی یعنی زخی ته منسوب دی دا
لاندی دری شاخه ډیر مشهور دی (بوری ، شانخیل ، نورالدین خیل) ۶۲ «
همدا رنگه په پېښور کی د ککیانوخیل دی چی د خپلی نیا (ککی) په
نامه مسمی دی

« ککی دکنده نیکه) د زوی ښیخی لمسی وه ، چی قبیله یی په نامه
یاده شویده (۶۳) .

د یوسف زو په لړی کراتمان خیل چی اتمان
نیکه ته منسوب خیل دی . د اتمان د مور نوم (رانی) وه چی خیل یی د
دی دنامه په ارتباط رانی زی وبلل شوه (۶۴) .

دخني يا بنيخي په لړ کي د يوسف زویو شاخ « د عايشه زى په نامه ياد-
يږي د مو منځه او د الياس نرور عايشه نومیده نو داخيل د هغى په
نامه شويدي چي غټ شاخونه يي خدين خيل او خاکی زى دی ٦٥ »

« په متو زى غلجيو کي د سهاک په لړ کي يوسف خيلو (توتياخيل)
شاخ هم د بنځي په نامه دی او تراوسه هم د دغه خيل خلک ځانونه
دغی (توتيا) نیا ته منسوب بولي ٦٦ » په عام ډول په پښتنو کي بنځه دپلار
واکي د نظام په منگولو کي لوړ ځای نه لري ، خو کله چي قبيله ور
منسوب وي نو د هغه مربوط خيل خلک د خپلي نيا په باب ډيري
افسانې وايي او د هغى د ميراني په باب ډيري خبرې کوي او حتی په
ځينو ځايونو کي يي زيارتونه په ډير درناوي ساتل کيږي .
تېرونه او مهاجرتونه :

مهاجرتونه (ليريدني) په قبايلو کي هغه وخت منځ ته راځي
چي تېرين حالت تشکيل موندلی وي . ځکه په تېرين حالت کي توليدي قو-
تونه پرمخ تللي وي ، نو ځکه په روابطو کي يي دا خبره مهمه ده چي
د توليدي پر اختيا له پاره نوی تلابونه پيل کيږي او ددغو تلابونو
په ايجاب کي يو هم لير د (مهاجرت) دی .

آريايي اقوام چي موږ پيژنو ، نودوی هغه وخت چي تاريخ ته راننوزي
دوی مهاجر اقوام دي چي له يوه ځايه بل ځای ته په حرکت کي دي . د
(آريانا ويځي ٦٧) څخه د اکسوس (آمو) غاړو ته اوله (بلخ) څخه
د (پکت ، پارسوا او بهارت ٦٨) د لويو تېرونو ليريدل د هغه وخت
سره برابر دی چي دغه قبايل د تېرو مرحلي ته داخل شوي وو .
هغه زاره متون چي د پښتو قبايلو د جينو لوجيکي منشا په باب برغيري ،
نو د دغو قبايلو داسلافو ځای د کيسي (سليمان) د غرونو لړۍ بولي . دغه
متون چي دنورو اقوامو د جينو لوجيکي منشا د بيان په شان د افسانې په
ډول څه مطالب وړاندي کوي ، داسي ښيي چي د (قيس يا کيس ٦٩)
ددرو زامنو څخه د سري بن او لادي په لير ديدنه پيل وکړي چي په دغه

لړکی (خړښبون) غوړی مرغی ته راغی او د ده داحقاد وڅخه د (کنډاو
زمند) او لاده دکندهار او کابل په واد یوکی سره تیت شول او له دغی
جملی څخه د (خښی) او لاده دپښورتر وادی پوری ورسیده .

یو شمیر څیړونکی پوهان د یوشمیر متونو په حواله دغه لیریدنو
ته وخت ټاکی او په دی جمله کی شوروی پوه ریسنر وایی ، چی :
« قدیمو افغانانو د سلیمان د غرونو په تنگیو کی ژوند کاوه او د هغه
لجایه څخه د یو لسمی او اتلسمی پیری تر منځ له دغی سیمی څخه
و شمال لویدیځ او جنوب ختیځوسیمو ته خپاره شول ۷۰ »

په دغو لیریدنو کی زیاتره د (یوسفزیو) دتبر په باب داخبری
کیږی چی هغوی په پنځلسمه پیری کی تر (سوات) پوری ورسیدل او
په دی باب (تواریخ) حافظ رحمتخانی (۷۱) ته زیاتی حوالی ورکول
کیږی چی دغه اثر د یو بل لرغونی اثر (تواریخ افغانه
یا تواریخ خان کجو) په حواله لیکل شوی دی . خو د دا ټولو متونو او
څیړنو سره دا خبره د غور وړ ده ، چی آیا د دغو تېرونو دا لیریدنی
باید اولنی لیریدنی وبولو او که یی دیو پخوانی حرکت په لړکی
مکرری لیریدنی وبولو . ځکه که یواځی د دغو قبایلو اسلاف دسلیمان
په غرو کی فرض کړو او بیا د دوی داخلافت څخه د (خښی) په قبایلو کی
(یوسفزی) د پښور تر وادیو پوری راوړسو ، نو دا قانع کونکی خبره
نه ده ، ځکه یوسفزی یا جمعاً دخښی لوی تېر چی د پښور وادی ته راځی
نو هلته یو بل لوی تېر پروت دی چی (دلازاك ۷۲) نومیری او پښتانه دی .
اوس نو دا پوښتنه بی جوابه ده چی دا د (دلازاك) تېرونه کومی خوا او
څه وخت دلته راغلی دی . د بلی خوا په هغو اسنادو کی چی دیوفانی سکندر
د تهاجماتو له جریان سره اړه لری او په آریانا کی د هغه له فتوحاتو
څخه برغیږی نو وایی چی « د ۳۲۶ قم ژمی و چی سکندر مقدونی فاتح د کونړ
په سیمو کی د (اسپزی) یعنی یوسفزیو سره وجنگید او له دغه
لجایه پر باجوړ او چکدره ورتیر شو . سوات یی تر مساگی پوری
ونیوی ۷۳ »

مور د دی بحث په تیرو برخو کی ولیدل ، چي د منځني آسیا او په
خاصه توگه د هندوکش لمنی او د سلیمان دری د مالداري له پاره
ډیری مساعدی وی نو ځکه د بربریت په مرحله کی دلته ډیر پخوا داسی
انکشاف راغی چي د اقتصادي او اجتماعي فورماسیون د لومړي مرحلې
په تکامل کی ډیر منځ په وړاندی گامونه واخلي .

دغه کوچي اقوام او قبایل چي د هندوکش او سلیمان د غرونو په لړۍ
یو کی د مالونو (حیواناتو) د ښی روزنی له پاره کرزیدل نو لیریدنه
(مهاجرت) یی عادی کار و . دا چي مور ته ځینی متون د دغو لیریدنو
په باب څه وایی ، نو دا د ورستیو لیریدنو حکایات دی کنه داسی
لیریدنی به د زرگونو او سلگونو کالو په دوران کی خورا ډیری منځ
ته راغلی وی .

دغه اقوام او قبایل مور هغه وخت د دی ځای په متونو کی پیژنو
چي په دوی کی کرڼه پوره باب شوی وه او لږ سواد هم ورته راغلی و .
د کوچیتوب د وخت په باب یی څه نه لرو ، بيله دی چي دهغو فاتحینو
په بیانونو کی یی وپیژنو چي پردی سیمه راتیر شویدی او یو له هغو
څخه مقدونی یا یونانی سکندر دی چي په کونړ کی یی داسپیزو له قبایلو
سره جنگ کړی و .

اوس نو ویلای شو چي دغو اقوامو د لومړي کمون اوږده دوره د هندوکش
او سلیمان د غرونو په لړیو کی تیره کړه او په ټولنیزه ساحه کی دوی د
خیل یا (Gens) د نظام خاوندان وو . خو کله چي یی په لیریدنو پیل
و کړ ، نو دوی د غرونو دورشو گانوڅخه د سیند نو ، حوزو ته
راغلل او دلته یی په کرڼه پیل کړیدی .

دخیل له مرحلې څخه دتیر مرحلې ته د راپورته کیدو سره د دوی
ټولنیز روابط د وینی له خپلو ی څخه د اقتصادي روابطو تابع کیدل
او دا طبعاً د قبیلوی جگړو باعث کرزیدل . لکه په تاریخ کی چي دغه
قبیلوی جگړی د نړی په نورو قبایلو کی هم ډیری په وینو لړلی توصیف
شویدی .

دغه وروستی لیریدنی چی خبی قبايلو ته منصوب دی ، د پورتنی قول ډیر بڼه مثال کیدای شی . یوسفزی اوغوریا خیل دواړه خبیرو، خو دسیالی اورقابت صحنه یی داسی په وینو لری وه چی تاریخونه یی د ډراماتیکو صحنو خورا ډیر بیانونه لری .

د یوسفزو د مهاجرت په باب تواریخ حافظ رحمت خانی ، تاریخ مرصع ، تذکره الابرار ، حیات افغانی ، مخزن او نور پوره تفصیل لری او په لنډډول دابیان ډیر پکی کیږی چی د تیموری کورنی شهزاده (۱۴۰۹ - ۱۴۴۹ م) د دغو قبیلو مشران « مداد ، مدو ، عثمان او سلطان شاه » ووژل او یواځی ملک احمد د سلطان شاه یوسفزی وراره له دغه ناورینه وتښتید او د یوسف زو سره یو ځای د ختیځ په لوری ولیرید او دپېښور سیمه یی تر سواته ونيوله ۷۴ » د سوات په سیمه کی ملک احمد مشهور مقنن شیخ ملی په وسیله د (ویش دود) سیستم قایم کړ چی زموږ د دی مفصل بحث دوهه برخه ده چی په راتلونکی برخه کی به په تفصیل پر وږغیږو . اوس نو دپورتنی بحث په نتیجه کی باید ووايو چی بو خو د ا لو مری مهاجرت نه دی ، بل د یونانی سکندر د وخت ، د واقعه نگارانو په حواله یوسفزی د دغو سیمو لرغونی اوسیدونکی دی چی په کوچیتوب او کرڼه یی ژوند تیراوه . د خوشحال خان خټک زوی صدر خان خټک د آدم خان او درخانی په داستان کی د دغی قبیلې یادونه داسی کوی :

« یوسفزی په هغه دور ، د کوچی عالم په طور

په هرځای کی یی میشته وه ، گاه په سیند گاه په میره وه .

گاه به لاره د غره خوا ته ، گاه به بیا راغله دریا ته

حادثات په حادثات شول ، لاپل میشت په سمه سوات شول ۷۵ »

د بلی خوا د شیخ ملی د ویش اودفتر په باب هم دا خبره د غور او تأمل وړ ده چی کله تازه یوه قبیله پر یوه ځای پلې شوی وی ، نو هلته د دغسی یو پراخ او اساسی نظام قایمول هغه مه په یوه قبیلوی ما - حول کی مشکل کار دی . په دی کی شک نشته چی د دغسی نظام قایمول

هغه وخت ممکن کيږي چي په کلتور کي پخواني تياري ورته موجوده وي .
وېش

په قبيلوي اقتصادي فورماسيون کي يو ډير لرغوني دود :

ويش په هغه خاصه توگه چي په عمومي اقتصادي ساحه کي د يو سيستم په حيث يي يادونه وشي اوداسيستم هم په تاريخي لحاظ د قبيلوي ټولني سره اړه ولري ، نو موږ ته دڅيړني له پاره هغه ساحي راوړاندي کيږي چي هلته ډير ابتدايي اولومړني روابط پالل کيدل .

موږ وړاندي د (خيل) په بحث کي وويل چي په هغه مهال کي چي ټولنه د قبيلوي جوړښت په لحاظ دخيل په مرحله کي واقع وه ، نو هلته د توليد وسايل مشترک وو او هر څه چي په لاس راتلل هغه د ټولو وو . خو کله چي تر خيل پورته يعني تېر تشکل وموند ، نو د توليد وسايل هم له پخواني حالت څخه زيات او پر مخ ولاړل . د تېر په مرحله کي مهاجر - تونه منځ ته راغلل او د توليد نوي لاري چاري په مخ واخيستل شوي . په دغه مرحله کي مخکه د توليد پوي وسيلي په توگه تر کار لاندې ونيول شوه . په لومړني سر کي پر مخکه کرڼه داسي پيل شوه ، چي د روزل شوي حيواناتو دخوراک له پاره کرڼه پرکيدله خو وروسته دانسانانو د عمده خوراکي موادو د توليد يوه منبع شوه .

د توليدي وسايل محدوديت دوي زيات کار ته اړ کړي وو او دغه کار - ونه بايد په گډه سرته رسيدلي وای او د دغه گډ کار محصول هم بايد په گډه تر گټي لاندې راغلي وای . په دغه دوره کي د فرد څخه د فرد استثمار نه و ، او دا نو د هغه سيستم خصلت وي چي د لومړي اشتراکيت په نامه ياديږي .

د کډي مالداري او کډي کرنی کار ورو ورو پر مخ تي « د کار د توليد تبادلې په لومړي سر کي د خيلونو ترمنځ په پراختيا پيل وکړ ، بيا يي د کمون په منځ کي نفوذ وکړ او وروسته په تدريجي ډول په کمون کي د گډ کار ضرورت په ورکيدو پيل وکړ . قبيله او خيل پر کورنيو وويشل شوه چي وروسته هغه هره يوه د يو مستقل اقتصادي يونټ په حيث راپورته

شوی او دکار لځای استثمار و نیوی اود خصوصی مالکیت څیره را څرگنده
شوه ۷۶»

د لومړی اشتراکیت په دوران کې د تولید وسایل ټوله گډه او مشترکه
وه اودکار محصول یا تولید په عادلانه ډول ویشل کېدی خو په هغه پسی یو
داسی وخت را رسیږی چی د تولید وسایل هم ویشل کیږی خو دا ویش
هم غیر ی عادلانه نه ؤ ولی د اضافی تولید په متروکی چی د خصوصی
مالکیت له پاره تلاش روان و نو دا ویش هم وروسته د استثمار له پاره
زمینه برابره کړه .

مخکه چی د کرنی له پاره په کار ولویده د تولید یوه وسیله وه . په
لومړی سر کی د ټولو ترمنځ دا وسیله مشترکه وه ، خو کله چی د خپل
ټولنی وتیریز تشکل ته گام راپورته کړ او د وینی اړیکی د اقتصادی اړیکو
تابع شول ، نو د پورتنی نقل قول پر اساس کورنی د مستقل اقتصادی
یونټ په توگه دا ضرورت محسوس کړ چی د زیات فعالیت له پاره د تولید
پر وسیله مالکیت ولری .

دغه مالکیت په تدریجی ډول منځ ته راغی چی ډیر ښه مثال یی د ویش
دود په سیستم کی پیدا کولای شو . هغه مخکه چی پخوا د ټولو ترمنځ
یو گډه ملکیت و ، ویش په کښیوت خو دا ویش په تېر کی
د خپلونو ترمنځ و او په دورانی شکل به سرته رسیدی . مخکه به د ټاکلی
وخت له پاره د خپلونو ترمنځ وویشل شوه او بسله دغه وخته به بیا
مخکه په گډه ملکیت کی راغله ، خو په سر دوباره بیا ویش په گډه
شو .

دا ویش د قبیلوی اقتصادی فورماسیون یو ډیر لرغونی دود و چی
په ټولو قبیلوی ټولنو کی پالل شویدی .

په پښتنی قبیلو کی ددی اقتصادی سیستم بقایا تر دا ډیرو نژدی وختو-
نویوری موجود وو چی مثالو نه د داخلی او د باندنی پوهانو له پاره
د څیړنی په زړه پوری موضوع وه او د یوی پیری څخه زیاته زمانه
کیږی چی په پښتنو کی د ویش پر سیستم څیړنه پیل شویده او لا دوام
لری .

په دی روانه څیرنه کې پر دغه سیستم یوه څو اړخیزه اتنولوجیکي څیرنه وړاندې کېږي. البته دا پوښتنې په زړه پورې دي چې: د پښتنې قبیلو د ویش دود څو صیات څه ډول دی؟ یا دا چې د ویش دا سیستم په مشخصه توګه په کومه مرحله اړه لري؟ دا او داسې نورې پوښتنې جواب غواړي او دا ضروري بریښي چې د پښتنې ټولنې دا لرغونې دود د هغو نورو یو شمیر قبیلو له دغسې دود سره وڅیړل شي چې په دی برخه کې یې مواد راغونډ شوي دي. د نړۍ په مشهورو ټولنو کې چې د قبیلوي مرحلې په دود ونو کې یې د ویش دود درلودلی دی، د جرمانیک او ایرلنډي قبایلو دغه دود د پښتنو د قبایلو له ویش دود سره په ښه توګه مقایسه کېدای شي.

ویش یا د ګډ او خصوصي مالکیت یو خاص ترکیب.

د ویش سیستم چې په پښتنې قبایلو کې پالل کېدی او یا د نړۍ د نورو ځایونو په قبیلو کې رواج درلود، د خپل جوړښت په لحاظ یو خاص ترکیب دی او موږ کولای شو چې د ګډ او خصوصي مالکیت د اشتراک یوه نمونه یې وګڼو. د مثال په ډول یو توکر د کرنې مټکه یوې کورنۍ ته د یوه ټاکلې وخت له پاره ورکول کېږي او کله چې دا وخت پوره شي، نو دا مټکه بیرته ځینې اخیستل کېږي او په یوه دوراني ویش کې بله مټکه ورکول کېږي. په دی ډول نو دا مټکه د یوې مودې له پاره د کورنۍ په خصوصي ملکیت کې وي او تر دغې مودې وروسته د عمومي یا ګډ ملکیت په تصرف کې راځي.

دا چې دغه دود د تاریخي تکامل د کومې مرحلې محصول دی له دوه اړخه باید وڅیړل شي. څرنګه چې مټکه د ټولې قبیلې ګډ ملکیت دی دایې د لومړي اشتراکیت خصوصیت دی، مټکه د یوې تولیدي وسیلې په توګه د ټولنې په تصرف کې ده او دا چې په یوه ټاکلې دوره کې د یوې کورنۍ یا فرد په تصرف کې راځي نو دا د خصوصي مالکیت خصوصیت یې دلو مري اشتراکیت پسې مرحله پورې باید وتړل شي. خو څرنګه چې د ګډ مالکیت خصلت ورسره ملګري دی، نو د لومړي اشتراکیت پسې مرحله یې قبلولای نسې.

په دی توګه نو د دغو دوو مرحلو په منځنۍ فاصله کې یې واقع باید وېولو یا یې د لومړي اشتراکیت دوروستي مرحلې د بقایا وو څخه وشمیرو.

د پښتنی قبیلو په مورد کی چی دا مسئله خپرو، نو وینو چی دلته د لومړی اشتراکیت یوه اوږده زمانه تیره شویده خو دمرئیتوب مرحله یی ډیره پیکه ده او دختیځ د ځانته خصوصیا تو له کبله یی د تولید طرز د هغه عمومی فورمول تابع دی چی په دی مورد کی د ختیځ په باب طرح شویدی او وایی چی د کرنی له پاره نه مساعدت او طبیعی شرایط د دی څخه شویدی چی دلته د تاریخی تکامل دوهم او دریم پړاو په هغه شکل او ماهیت منځ ته راشی ، لکه په لویدیځ کی چی منځ ته راغلی دی.

له دی کبله نو د ویش داسیستم دلته د ختیځ طرز تولید د عمومی عملی یوه برخه ده چی زیاتره یی د لومړی اشتراکیت خصوصیتونه نه ژوندی ساتلی دی .

څرنکه چی دغه دملکی له ویش سره کورونه هم په دورانی ویش کی راځی ، نو موږ ته دا ډاډ حاصلیږی چی دا یو ډیر لرغونی دود دی . په دی برخه کی داسی وایی : « ... داچی کورونه یی هم د جمعی استوگنی له پاره په کار اچول او پر هغو یی هم د دورانی تبدیلی ملکیت قایماوه ، نو دا د خصوصی مالکیت یو ځای کول دی دگله ما لکیت سره . هغه ټولنی چی په خپله منشاکی ددغسی عاظمو درلودنکی وی ، نو دوی د ډیری لرغونی ټولنی څخه د په ځکه ترلی ټولنی لږرته په عبوری موقف کی وی . موږ کولای شو په اسیا کی دغسی زراعتی ټولنی په افغا تانو او نورو کی ووینو دغسی ټولنی هرچیری د هغه طرز نمایندگی کوی چی په خلاصه د کلام یی باید (لرغونی ټولنیز فورماسیون) وپولو (۷۷) » د گډی کرنی او د ملکی د ویش دود ډیر لرغونی دی چی د خصوصی مالکیت څخه په وړاندی عصرونه پوری اړه لری په اشتراکیه ټولنه کی ځکه د تولید د یوی وسیلی په توگه گډ ملکیت و او د کرنی په ټولنو کی هری کورنی پر یوه ټوټه کرنه کوله اوله دغه ځایه چی تولید زیاتیدی نو خصوصی مالکیت منځ ته راغی (۷۸)

د دغه لرغونی دود د تاریخ په باب موږ ته یو لرغونی واقعہ نگار چی د یونانی سکندر سره دی سیمو ته راغلی دی او (نیارکوس - Nearchus) نومیږی ، داسی وایی : « هغسی ټولنی چی په گډه کرنه کوی دهند په شمالی سیمو کی لیدل کیږی ۷۹ » هغه سیمی چی یونانی واقعہ نگاریی دهند شمال بولی په هغو کی د اباسیند لوړنی حوزه هم شامل ده چی دا دی ددی روانی پیری تردوهمی

نیمایی پوری یی دگدی کرنی د یو وروستی شکل دود پالی او دانو په عمده توګه د سوات سیمه ده چی یوسفزی پر اوسی او د ویش دودنی ساتلسی و . وروستیو تحقیقاتو داوښودله چی دغه د ویش دود نه یواځی په افغانانو کی بلکی په عربانو، ترکانو او هنديانو کی هم و . خودیر څرګند او ژوندي مثالونه چی یی په کومو قبایلو کی دیر روښانه لیدل کیږی . هغه پښتانه قبایل دی .

شوروی افغان پوه (م - ګ - اسلانوف) وایی : « په تذکره الملوك کی چی دبریتا نیاپه موزیم کی ساتل شوی دی وایی چی په یولسمه پیری کی افغانانو په ملګنی ګرځه پیل وکړ . د ملګنی د دوباره ویش په دوران کی د کورونو تبدیلی نو هغه خصوصیت دی چی پر ملګه د بدوی او اولنی میشته کیدو عصر ښیي ۸۰ »

د پورتنی څیړنی څخه نو دنتیجه را باسو چی د گدی کرنی څخه د گذر مرحلې خصوصیت دی چی د ګد مالکیت څخه د خصوصی مالکیت خواته مخته یی باید وېلو . په دغه دود کی دوه خصلته څرګند پراته دی . کله چی ملګه سره راټوله شی او ویش لانه وی پیل شوی دا د ګد ملکیت خصوصیت یی د لومړی اشتراکیت د مرحلې علامه ده او کله چی ویشل شی نو دا یی د خصوصی مالکیت له پاره یوه مخته ده خو څرنګه چی ټولنیز او اقتصادی شرایط پوره ورته برابرته وی نو دورانی شکل غوره کوی یو ځل ګد ملکیت ځینی جوړیږی او بل ځل د خصوصی مالکیت په بڼه اوږی . دا تر هغه مهاله پوری چی د ویش سیستم پای ته ورسیري او ملګه په خصوصی مالکیت بدله شی .

د پښتنو په قبایلو کی ویش تر همدغه پورتنی اصل لاندی بیلی مرحلې تیری کړی ، خو دشلې پیری په دویمه نیمایی کی د دی دود وروستی بڅری هم خاموشه شوه .

په پښتنی قبایلو کی د ویش سیستم

د کرنی د ملګو ویش دود چی تراوسه پاتل شوی دی نو زیاتره برخه یی دسوات په یوسفزی قبیلو پوری اړه لری . نور نو د باجوړ په لویو ماموندو ، ورو ماموندو ، سالار زیو کی د دغه دود په باب یو څه اتنو ګرافیک مواد راټول شوی دی . د باندنی څیړونکو لکه الفو نستون چی په بریڅو کی هم د ویش دود په باب ښغیدلی ،

او ځينو د شېگل په شینوارو کې هم دغه دود څیړلی او د مرو تو په قبار یلو کې هم دغه دود موجود و او ما په خپله د هلمند د جنوبی برخې په گرمسیلونو کې دغه دود لیدلی دی چې ۱۳۴۵ کال په شاوخوا کې د هغې سیمې د مځکې د تصفیې سره دغه دود پای ته ورسیدی .

د ویش په سیستم کې د کرنې مځکه دیوه ټاکلې وخت له یارزد کورنیو او خیلونو ترمنځ ویشل کېدله او کله چې به دغه وخت پوره شو نو دا مځکه به بیا سره ټوله شوه او د پچې په دود به ویش پر وشو او هر چاته به یوه یوه برخه ورسیدله . د ویش څخه پخوا مځکه په بیلو بیلو تو ویشل شوی وی په عامه اصطلاح سره او پایه مځکه سره جلا شوی وی دا تو ټی د کمیت او کیفیت له لحاظه توپیر هم سره لری . د دی له پاره چې برابری راغلی وی ، نو پچه پر اچوی او هر چاته چې هر ډول مځکه راووتله ، قناعت به پر کوی .

په ځینو ځایونو کې د کرنې له مځکې سره باغچې او کورونه هم په ویش کې راځي خو د کورونو ویش دېنه ډیر وخت راپدی خوا له رواجه لویدلی دی . د ویش د وخت په باب هم توپیرونه وو . ځینو څلور کاله وروسته ، ځینو اته ، یا لس یا پنځلس او یا شل کاله وروسته ویش کاوه او په ځینو کې داسې وو چې د یوه ویش په وخت کې به سپین ږیرو دېل ویش پریکړه (فیصله) کوله .

په عام ډول په پښتنو کې ویش قبیلوی رنگ لری . مځکه پر ټیو خیلونو ویشل شوی وی ، هغه یې بیا را لاندې تر کورنیو پوری ویشی . ولی په ځینو ځایونو کې سره له دی چې قبیلوی رنگ لری خو سیمه ایز خصوصیت یې هم پیدا کړی وی او د کلی او سیمې په اعتبار د ویش عملیه پر ځای کیږي .

هغه اصطلاحات چې د کرنې مځکې د تو یا د کلی د اوسیدنځایونو یا د ویش د عملیې له پاره استعمالیدل د پخوا او اوس یا د قبیلو او سیمې د شرایطو یا د ویش د خپل ځانې خصوصیاتو له پلوه توپیر سره لری چې دلته د هغو ټولو راوړل د لیکنې د اوږدوالي باعث گرزی تر ممکن حده به دغه اصطلاحات تر بیل عنوان لاندې راوړو .

په عمومي ډول هره ټپه بیا تر کورنی پوری په مځکه کې حق لری

او دغه استحقاق ته یی برخه ویل کیږی . د برخو مجموعه چی تپی یا خیل ته منل شوی وی ، هغه دپچی یا هسکی په نامه یادېږی . هره برخه پر نیمکو ، پاونو ، میریو ، پیسو او کاسیرو ویشل کیږی او کوچنی معیاری واحد یی چوکه ده .

د کلی په اعتبار په دغه ویش کی بکړی وند ، چم ، گندی ، کنډراو-کوته وه ، چی معیاری حیثیت یی درلود . سیری له وېش څخه وتلی وقتی ډول مخکه وه چی دعامة خدماتو له پاره به یی حاصلات استعمالیدل . لکه (دجمات د تیلو سیری) یا د (اوجری سیری) او داسی نور . هغه همسایگان یا صنعت کاران چی د دغو قبیلو سره په اوسیدل هغو ته هم یوه ټوټه بیلیدله چی سیری نومیده او په ویش کی نه راتله همدارنگه روحانی کسانو یا خانانو ته به ټوټه بیله شوه چی دا یی هم سیری بلله .

په ځینو ویشونو کی چی دقبیلوی اعتبار څخه به د باندی وو او دملاتړ په نامه یادېږی د (دود یا لوکی) په نامه یی استحقاق تثبیت کیدی . ویش به د یو روحانی سړی په وسیله کیدی . د برخو علایم به د روحانی سړی په لمن کی واچول شوه او بیا به یو نا بالغه ماشوم دغه علایم پورته کول . په دغه وخت کی به دقبیلی ټول خلک حاضر وو چی د هر چا استحقاق به معلوم شو ، دزی به کیدی او دا کار به په خوښیو او ښادیو سرته رسیدی . ددغه کاراد سرته رسیدو په رخت کی به د منصفه روحانی هیئت له پاره ډیری درنی او غوړی میلستیا وی کیدلی . د ویش مخکه نه چا خرڅولای شوای او نه یی په گرووی ورکولای شوه . البته کیدای شو چی د ویش ټوټی دوه کسه په مصلحت سره بدلی کړی .

د دغو مخکو سره داسی مخکی هم واقع وی ، چی د (انعام) په نامه یادیدی او دا هغه مخکی وی چی دسیمی یا نفوذه خانانو ، ملکانو ته به پادشاهانو په انعام ورکړی وی او هغه کسان چی له دغسی مخکو څخه یی گټه اخیسته (انعام خواره) بلل کیدل .

داسی کسان به هم وو چی برخه به یی ورکه شوی وه . دا نوهغه کسان وو چی یا به له حسابو ولویدل یا به حاضر نه وو خوبالعموم هغو کسانو ته دا تکلیف ورپېښیدی چی دوی به کمزوری وو .

دغسی کسان به دیوه ویش څخه تربل ویش پوری بی مځکی پاته وو
اوپه بل نوی ویش کی به یی عرض او ریدل کیدی .

که به کله د ویش په وخت کی ددوو کسو ترمنځ یو د بل پر مځکه
دغووه شوه ، نو د دوی سره به (خسني) کیدی او په دی ډول به
یی قناعت حاصلیدی .

دویش دود چی پخوا عام و ، ورور ورور او تولیدی څو دمغو قبیلو
په منځ کی پاته شو چی له هوارو او آبادو سیمو څخه لیری واقع وو .
خانانو ، روحانیو نو او دنفوذ خاوندانو پرمخه دخپل ځانی ملکیت تصرف
وکړ او ددی روانی پیری د لومړی نیمايي په پای یاد دوه می نیمايي په
سرکی دا دود له منځه ولاړ . دویش دود دمنځه تلل عوامل به تر جلاعنوان
لاندی وخیږو .

دشیخ ملی دفتر

د پنځلسمی پیری ترورو ستیو وختو نو پوری یو سفری قبا یل
دپینور څخه ترا باسیند او سوات پوری خپاره شول او تریو لږ جگړو
وروسته یی یوه لویو په او پراخه سیمه په خپل تصرف کی راوستله .
دسوات پر آبادو مځکه ددوی اقتصادی وضع ډیره ښه شوه خو څرنگه
چی تر دوی پخوا هم پردی سیمه ډیر تو قبا یلو په کلتور کی دمځکی
ویش دود موجود و ، نو دوی هم دغه کار ته اقدام وکړ . د بلی خوا دخپلی
دوه غټ ښاخونه یو سفری او مندرچی د سوانیانو او دلازاکو قبا یلو
دډگر فاتحین راوتلی وو . دمخکوپر سړیی دځینو اختلافاتو څخه داسی معلوم
میدله چی په لویو لانجو په کنبیوزی نو د دغه وخت په مشرانو کی ملک
احمد چی لوی عامل او مدبر سړی ویو بل پوه او مدبر شخص چی په
شیخ ملی معروف و ، موظف کړ چی د دغو خیلونو او تپو تر منځ مځکی

شیخ ملی په نهایت تدبیر دا کار وکړ، هغه ته خپلونه او د خپلخانو حسابونه معلوم وو او دبلی خوايي ددغو داستوگنی سیمې اوددغوسیمود کرنی دطبیعی شرایطو وضع مطالعه کړه اوبیایي نوویش وکړ. دغه ویش په یوه دفتر کې قید شو، چی هغه ته (د شیخ ملی دفتر ۸۱) وایی. د شیخ ملی داویش ته پوخ ویش وایی "دغه ویش د تپه وار بدلون په حساب و، کلی او اولسو ته به پکی خو کاله پس د یوی علاقې نه بلی ته کوچیدل، دی ته به یی (وار) ویلو او دا واره گری تقسیم تر دیری زمانې جاری و آخر یوسف مندر خپل ملک دوی برخی کړ او نیمه سیمه د سوات او بو نیر سره دیوسفزو شوه او نوره علاقه د اباسین تر غاړې تر پیهوړه تر توربیلی دمنډرو په تصرف کې پاته شوه (۸۲).

د شیخ ملی په دفتر کې لومړی پلا مخکی پر دغو شپږو تپو ویشل شوی وی:

- (۱) د یوسفزو تپه (د شمالي مردان سیمه او سوات).
 - (۲) دمحمد زو تپه (اشنغر او چارسده).
 - (۳) دککیانو تپه (دوا به، باجور، چارمنگ).
 - (۴) د داود زو تپه (کلیانی، بکیانی).
 - (۵) دخلیلو تپه (دپینور تر نوښاره).
 - (۶) دمومندو تپه (د پینور شمال غربی پلو تر جنوب غربی پوری) (۸۳).
- د شیخ ملی په دفتر کې د هر ی تپې برخه معلومه وه او بیا په تپو کې د ننه د ویش ترتیب معلوم و او د یوه سیستم په شکل دا دفتر داسې ترتیب شوی و، چی حتی دتیری کونکو له پاره دمجازاتو برخه هم پکی ټاکل شوی وه او د عامه خدماتو له پاره د کورو سر په نامه ټیکسونه او د هغو حدود معلوم وو.

دري ډوله ویش

د مخکی ویش د کډې کرنی څخه وروسته منځ ته راغلی دی او دایسی معلومپیری چی په لومړی سر کې به دومره زیات د نسبي روابطو تابع نه

و. خو وروسته چی قبیلوی اریکی تینگ شول، نو نسبی ویش به منځ ته راغلی وی. د قبیلو ترمنځ سیالۍ او جگړې د دې سبب وگرزیدې چي په دغه ویش کی نور پرنسیبونه هم په نظر کی ونیسی. په عام ډول دا دری ډوله ویش د یادولو وړ دی:

(۱) خوله ویش:

دا د قبیلوی پریکړو پر اساس ویش دی چی د کلي اوکندي اوسیدو ونکی په نظر کی نیول کیږی او قبیلوی اعتبار یی په دوهه درجه کی وی. په دغه ویش کی هر اقتصادی او اجتماعی واحد ته د هغو سړی سر حساب کیږی او بیا مخکه ورته ټاکل کیږی.

(۲) نسبی ویش:

په دې ویش کی خیلونه په نظر کی نیول کیږی او هر خیل او تپي ته په قبیلوی اعتبار سیمه وربیله کیږی او دا هر خیل او تپه بیا په خپل منځ کی تر کورنیو پوری د ویش توتی ټا کی.

(۳) ملاتړ ویش:

په دې ډول ویش کی هغه چا ته مخکه ورکول کیږی چی هغه ملاتړی، یعنی توره اخلی او دخپلی مخکی څخه دفاع کوی. د قبیلې ټول هغه غړی چی ځوانان دی او ټوپک اخلی په مخکه کی برخه لری. د ویش څخه پخوا دوولس کلن زلمی او یا چی تر دې یی عمر پورته وی په شمیر کی راځی او برخه اخلی (۸۴).

داسی معلومیږی چی لومړی ویشونه خوله ویش وو. د شیخ ملی په ویش کی هم د خولی ویش علایم شته او همدا رنگه د اسمارو د شیکل په دره کی د شینوارو ویش چی د شیخ بابا په نامه شهرت لری، هم دخولی ویش و. په عام ډول وروستی ویشونه چی د ماموندو او سالار زو ویشونه یی ښه مثال جوړوی، نسبی یا دشجری ویشونه وو.

د ملاتړ ویش په مثالونو کی د اتمانخیلو ویش د یادونی وړ دی. د اتمانخیلو او سالار زو ترمنځ د سکندری پر سر جگړه وشوه او سکندره اتمانخیلو ونیوله. د دې له پاره چی دا سیمه له سالار زو څخه وساتل شی، نو دهغی مخکی یی په ملاتړ ویشلی یعنی هغو کسانو ته

په ویش کی حق ورکول کیږي چي جنگ کولای شي ، یعنی دا مخکه له سالار زوځه ساتلای شي .

د کندهار د شورواوک پریخ بیا ددود په اصطلاح سره د ملاتړ ویش لري او هره کورنی چي د توپک استعمال هر څونه ځوانان ولري ، په هغه اندازه مخکه اخلی .

د ایرلینډ او جرمني اقوامو له ویش سره د پښتنو قبایلو د ویش دود مقایسه

دا خبره وډیری زیاتې څیړنې ته ضرورت نه لري چي په کومو قبایلو کی د مخکي د ویش سیستم و ، او په کومو کی نه و . بلکي هر ځای چي دخپل او ټبر نسبې واحد دیو اجتماعی یونت په شکل موجود شوی دی ، هلته ګډه کرڼه او په هغه پسي د ویش سیستم سم ورسره ملګری دی . د پورتني جملې څخه باید دا مطلب وانه څیستل شي ، چي د خپل یا ټبر اجتماعی موسسه د ګډې کرنې یا ویش د اقتصادی سیستم دموور حیثیت لري ، بلکي ویش د یو اقتصادی یونت په توګه د زیر بنا حیثیت لري او طبقاً پر دغه زیر بنا ودانه روښنا بدلون مومي .

د نړۍ په هغو قبایلو کی چي د ویش او ګډې کرنې په باب یې څیړنې شوي دي ، موږ ته د ایرلینډي او جرمني اقوامو په باب علمی اومستند اسناد په لاس کی شته . دغه کار (ف اینګلز) په خپل علمی صلاحیت کړیدي چي دلته د هغه د مثالونو په رڼا کی د دغو اقوامو د ویش سره د پښتنې قبیلو د ویش دود مقایسه کوو . په عام ډول لکه د تولید نور وسایل چي په سر کی سره ګډه (مشترک) وو ، مخکه هم د ټولو ګډ ملکیت و . « هغه ډیر لرغونی (سیلتي یا کیلتي ۸۵) قوانین چي زمونږ لاس ته ورسید لی دی داڅرګندوی چي په (ایرلینډ) کی د خپل موسسې ژوند درلود او په (سکات لینډ) کی هم دغه روابط موجود وو چي انګریزانو په وسلو ، قوانینو او زور له منځه و ایستل .

هغه لرغونی (ویلشي ۸۶) قوانین چي د انګریزانو تر تسلط څو پیری پخوا لیکل شوي دي ، داینیی چي تر یولسمی پیری پوري د ګډه کلی د ګډې کرنې دود لا هم و هری کورنی پنځه ایکره درلوده ، څو د دوی ترمنځ یوه داسی ټوټه هم وه چي په ګډه به یې کرله او حاصل به یې بیا خپل ترمنځ ویشل (۸۷) « داڅو په ایرلینډ کی د ګډې کرنې

دود و... اوس راځو ویش ته چی څه ترتیب یی درلود .

» په اولسمه پیری کی انگریزی قانون پوهان ایرلینډ ته ولیږل شول، چی هلته هغه مخکی د انگلینډ د باچا په تصرف کسی راوړی چی تر دغه وخته د (کلان یا خیل) په ملکیت کی وی او په دغو مخکو کی ځینی داسی توتی هم وی چی د خیل مشرانو یا سرخیلانو هغه د شخصی ملکیت په ډول تصرف کړی وی .

په دی لړ کی چی به کله د خیل څخه کوم څوک مرستو ، نو به یو کهول ورسره منحل کیدی او دا وخت به سرخیل چی انگریزی قانون پوهانو د (کاپوت کاکنی شینس) (۸۸) په نامه یاد کړیدی د کهولونو تر منځ مخکه دوباره ویشله . دا ویش عام ډول دهغو قواعدو سره برابر پرخای کیدی ، لکه په جرمني کی چی رواج وو ۸۹ «

دا چی ایرلینډی سرخیل یا (کاپوت کاکنی شینس) د هغو مخکو په اړخ کی چی تر ویش لاندی راځی په خپل ملکیت کی مخکی لری نو دوی د پښتنی قبیلو د هغو خانانو سره یوشی دی چی په سیری یی مخکه په لاس راوړی وی او بیا یی له ویش څخه ایستلی وی . داسی د خانی سیری د سالار زو په برم خیلو کی لیدل کیری او د برم خیلو ملک د ایرلینډ ی (کاپوت کاکنی شینس) سره برابر موقف لری .

د (رونډیل ۹۰) په نامه د کښت کله د مخکه په ایرلینډ کی د کډه ملکیت څخه د ویش دود ته د انتقال یو عرف و " رونډیل د خیل د مشترک ملکیت د کرنی مخکه وه چی پر لویو لویو توتو ویشل شوی وه ، دا مخکه د موقعیت او جنسیت له نظره پر اوږدو او لنډو برخو برابره او د (کیوان ۹۱) په حساب ټاکل شوی وه ، چی د کیوان یوه برخه ترسید له او دنوری شاری او دخری مخکی څخه په کډه استفاده کیدله . نژدی پنځوس کاله پخوا د دغو مخکو ویش کله ، کله او په ځینی وختونو کی هر کال عملی کیدی . ۹۲ «

رونډیل د پښتنی قبیلو د (ونډ) سره نژدی مفهوم لری چی په پښتو کی د یوه خپل یا کهول برخه (بگری ونډ) بلل کیدله یعنی د عمومی یا ټوله کښت څخه یوه برخه وه . بله کومه اصطلاح چی له دغه (رونډیل) سره مقایسه کیدای شی ، هغه (بانډه) ده . بانډه په اول کی د

کښت خړوبی شوی مځکی ته ویل کیدل « او دا هغه نوی خړوبی شوی مځکی وی چی د شیخ ملی تر ریفورم وروسته آباد شوی او د شپږ اصلی ټپو په اړخ کی نور افغانی قبایل پکی میشته کیدل دایی باندوه بلله . ۹۳ » همدا رنگه (گیوان) یو ټاکلی معیاس و ، چی د پچی سره یی مقایسه کولای شو ، ځکه پچه یوه اندازه ده چی پر برخو ویشل کیږی . په جرمنی کی د (مارکی سیستم- ۹۴) په باب ډیر بحثونه کیږی . د میلادی لومړی پیری په اوایلو کی هغه جرمنیان چی د کوچیتوب څخه میشته کیدو ته را اوښتی وو ، ددوی تر منځ مځکی گلی وی . دوی په لومړی سر کی لږ وو او مځکی ډیری وی ، نو دوی به مرکال یوه ټوټه کرله او پخوانی ټوټه به یی د مځکی د کمزوری په لحاظ بی کښته پرینو . وله . په وروسته کی چی نفوس زیات شو ، نو «پخوانی اشتراکی مځکی د بیلو ، بیلو انفرادی کهلونو ترمنځ د مروج دود پر اساس ویشل شوه . دا ویش په لومړی سر کی د ټاکلی وخت له پاره و ، بیا دایمی شو . خو ځنګلونه او څر ځایونه اود اوږو ډنډونه د پخوا په شان په گډ ملکیت کی پاته شوه ۹۵ »

د جرمنیانو (مارک یا مارکی) د پښتنو په ویش دود کی د خولی ویش سره برابر دی چی کلی یی معیارو او د پښتنو په ویش کی د (کندي) اصطلاح په دغه مورد کی ټاکلی مفهوم افاده کوی .

د ویش د منځه تلو ځنګل عوامل

د ویش د منځه تلو په غټو عواملو کی د (سیری خورو) زیاتوب و چی په دی ډله کی قبیلوی خانان ، ملکان او روحانیون وو چی دسپین ډیرو په توگه به ویش د دوی په حضور کی کیدی او په هر ویش کی به دوی د کرنی د مځکی ښی ټوټی د سیری تر نامه لاندی ځانته اخیستلی او بیا به دغه سیری له ویش څخه وتلی وی .

دا تللښ به د هغو خلکو له خوازیات کیدی چی په ویش کی ښه مځکه په لاس ورشی او بیا ویش قطع شی ، نو ځکه تر هرویش ورو - سته به هغو کسانو چی ښی مځکی به یی تصرف کړی وی ، کوښښ کاوه چی نور ویش ښی شی . خو هغو کسانو به د ویش بندیدل د عنعنوی عرف مخالف عمل باله چی بدی مځکی به یی په نصیب شوی وی . دانعام په نامه چی دگډ ملکیت څخه مځکی د دربار په خدمت کی

ولاړو کسانو ته ورکول کیدی ، دامخکي هم د ویش څخه په امان وي .
په خاصه توګه د هندي کورګانیاڼود دربارو سره روږدو کسانو د انعام
په نامه ملکیتونه په لاس راوړي وو او د با نفوذه خانانو او ملکانو په
توګه یی فیوډالي قدرت حاصل کړی و او دوی هر وخت د ویش په مخالفت
مجاز کي دریدل .

د انګریز استعمار چي د پښتنو پر سیمو راڅپور شو ، د ویش پر ضد
یی ډیر پلانونه طرح کړل « خو په ۱۸۶۹ کال د پرنګیانو استعمار ویش
په خاني ملکیت سره راواړاوه چي په بندو بست سره مشهور دی . ۹۶ »
په ترتیب سره د ویش د الغا له پاره کارپیل شو « په ۱۹۲۹ کال کي د
سوات (حکمران) د خپلي فیوډالي اداري په چوکاټ کي هلته چي عمدتاً
یوسف زی اقوام اوسی د شولو (وریجو) کښتونه د ویش څخه خارج
کړل ۹۷ »

د باجوړ په سالار زو کي وروستی وېش د ۱۹۶۰ په حدود کي وشو او
د هلمند په گرمسیلونو کي د ۱۹۶۶ کلونو په شاوخوا کي دا دود دمخکو
د تصفيي تر مقرراتو لاندی پای ته ورسیدی . خو د کندهار د پریڅو په
خیلونو کي لاتر اوسه دا ویش د (دود) تر نامه لاندی دوام لري .
د ویش د منځه تلو په عواملو کي د (ملاتړ) ویش دود هم بی اغیزی
نه و ، ځکه دغه ډول ویش د دی زمینه برابره کړه چي جګړه مار
قوتونه زیاتره دمخکو په تصرف کي برخه واخلي او هغه عنعنوی ویش
له منځه یوسی چي ټولو به مساوی برخه پکي در لوده .

په ویش کي دمنصفه هیأتونو چل او فریب هم ددی سبب شو چي دبرخی
د ورکیدو له پیری د ویش په ساحه کي اوسیدونکي په دی راضی شی چي
ویش نور بند شی .

که څه هم د ویش د بیا ژوندی کولو له پاره حتی د (روښاني نهضت)
موسس او پلویانو په شپاړسمه او اولسمه ، پیری کي
په وینو لړلي مبارزي وکړي ، خو څرنگه چي دا سیستم نور خپل
قوت بایللی و باید ځای یی په ځان پسی یو ظالما نه سیستم ته پری
ایښی وای چي هغه په خصوصی ملکیت کي د کرنی د مخکو واقع کیدل وو .
نور نو دخپل او ویش سیستم دخپلي بقا له پاره ورځ تر بلی غیر

مساعد شرایط هر کلی گول ، خو دادی زموږ په ژوند کی حتی د لسو پنځلسو کالو را په دی خوا یی وروستی بڅری پسی ورتول شول او دا سیستم د یو تاریخی دود په توګه زموږ په تاریخ کی ځای ونیوی.

د ویش ترمینو لوجی

د ویش دود پر سیستم د بحث پروخت د یو شمیر اصطلاحاتو یادونه کپړی ، چی هغه د ویش په سیستم پوری ځانته ټاکلی مفاهیم لری . د دی له پاره چی زموږ د تیری څیرنی سره اصطلاحات په خپلو اصلی مفا- هیمو درک شوی وی ، نو دا ضرورت دی چی دغه ټاکلی اصطلاحات په جلا توګه هم توضیح شی .

(۱) اشر :

د ویش په سیستم کی یو شمیر کارونه چی ګډ فعالیت ایجابوی ، د اشر تر نامه لاندی راجی . د ویالو پاکول ، د جمات او اوجری دسیری په کار کی مرسته د اشر په نامه یادپړی دا کلمه د بنوراوک په بریڅو او د گرمسیلونو په نور زو او بلوڅو کی عامه ده او په ځینو ځایو کی یی (پکاره) بولی .

(۲) انعام او انعام خواره

انعام هغه مخکه ده ، چی د عمومی یا ګډ ملکیت څخه د دربار سره وابسته ملک ته ورکول شوی وی . هغه کسان چی دغسی مخکی لری ، انعام خواره بلل کپړی . دغه دانعام مخکی اکثره دهندي کورګانیاڼو امر او له خوا وپښتنو ملکاتو ته ورکول شوی وی ، چی د دوی ځانی پر جوړی شوی . انعام خواره په عام ډول په ښه سترګه نه لیدل کپړی او د دوی د انعام ملکیتونه هم په ویش کی نه راجی .

(۳) باندی

هغه مخکی چی د شیخ ملی تروېش وروسته آبادی شوی او دڅښی قبیلو نورو خیلونو پر وارول . د باندی مخکی تر ویش لاندی راجی ، خو په اصطلاح په پاڅه ویش یعنی د شیخ ملی د تپه ایی ویش په چوکاټ کی داخلی نه دی .

(۴) برخه یا بخره

دپاڅه ویش (دشیخ ملی دویش) له مخی برخه یا بخره د ویش یو

مقیاسی معیاردی چي ديجي خلويښتمه حصه تشکيلوي . يوه برخه دوي
نيمکي يا خلور پاوه کيږي .

(٥) بگري ونډه

په کروندو کي چي د ویش له مخي يوه سړي ته کومه برخه رسيدلي ري
هغه ته بگري ونډ ويل کيږي .

(٦) پاو

په پاڅه ویش کي پاو ديوي نيمکي نيمايي ده او يو پاو خلور ميري کيږي ،
چي دویش په مقیاس کي يو معياردی .

(٧) پچه

پچه ثرعي ته هم ويل کيږي ، خو په پاڅه ویش کي مقیاسی معیار
دی چي دخلويښتو برخو څخه تشکيل شوی وي .

(٨) پلرين يا پلرينه

په ویش کي نسبي معیار دی ، چي د کورنيو څخه د تشکيل شوی واحد
په توگه ځای لري .

(٩) پلو

د سيند غاړي ته نژدې د ویش مخکه پلو بلل کيږي .

(١٠) پير

هغه ستانه او روحاني چي دده په په وسيله ویش کيږي يا د ویش د
منصفه هيئت مشر روحاني پير بلل کيږي .

(١١) پیسه

په پاڅه ویش کي پیسه د يو ي ميري خلورمه برخه ده ، چي خلور
کاسيري تشکيلوي ، د معیاري مقیاس يو واحد دی .

(١٢) تابين

په ویش کي نسبي معیار دی ، چي تر پلريني لاندې واقع وي .

(١٣) تپه

د قبيلي هغه واحد چي په يوه ټاکلي ځای کي مېشته وي . د شيخ -
ملي په دفتر کي د څښي ټبر ته د خپلونو په حساب چي مخکي ور
وویشل شوی ، هغه دتپه وار حساب تابع وي . په پاڅه ویش کي شيخ -
ملي دا د کښت مخکي شپږو ټپو ته وویشلي .

(۱۴) چم
د کورونو په ویش کی چم یوسیمه ایز معیار و ، چي د کورونو
مجموعی ته ویل کیږي. هر چم مجموعه وه د یو ټاکلي شمیر کورونو چي دغه
کورته به یی کنډر وایه . یعنی د کنډرونو مجموعه چم و .

(۱۵) چوکه
په پاڅه ویش کی د معیاری مقیاس یو واحد و ، چي دا ته څخه تر دیار-
لسو لویشتو پوري رسیدله . یوه چوکه د یوی صیری دوه سومه برخه
جوړوله .

(۱۶) ځمکه یا مخکه
د خاوري هغه ټوټه چي اوبه پر لکپړی او پټی پر جوړپړی .

(۱۷) خسني
کله چي ویش وشي او تر هغه وروسته د دوو کسو یا کورنیو تر
منځ پر ویش څخه راپورته شي ، نو پر هغه بیا پچه اچول کیږي چي
هغه ته خسني وایي . د خسني دودپه پچه نه وی ، بلکه ددکي (لرگی)
په وسیله کیږي چي په موټ کی نیول کیږي .

(۱۸) دری
د ویش په کبست کی د وزن یو مقیاس دی ، چي د تخم له پاره
استعمالیږي . یوه دری د کابل په وزن د یوه سیر څخه دری چارکه
ته سپړي .

(۱۹) دفتر یا دوتر
د شیخ ملي د ویش نوم دفتر یا دوتر و ، وایی چي هغه دغه ویش په
یوه کتاب کی لیکلی و ، چي هغه دفتر نومیدی . په عامه اصطلاح کی هغه
ځمکه چي په ویش کی رسیدل وی ، دفتر بلل کیږي .

(۲۰) دود یا لوگی
د توپک له خولې څخه چي کوم دود راوړي هغه د ویش د معیاری استحقاق
مستعار نوم دی . د بریښو په ملاتړ ویش کی هغه ځوان چي توپک
استعمالولای شي ، یعنی د مخکي څخه دفاع کولای شي د یوه دود د مخکي
استحقاق پیدا کوي چي په ویش کی ورته ورکول شي " په خوست کی بله
معنا لري یعنی د کورنی غړي چي لوگی یا نغري یی شریک وی په یوه
دستر خان سره کښینی . " (روهي)

(۲۱) سپین ږیری یا سپین بگری

هغه څوك چې د ویش په منصفه هیئت کی د غړی په توگه برخه اخلي ، سپین ږیری یا سپین بگری بلل کیږی .

(۲۲) سیری

سیری د کښت هغه مخکه ده ، چې په ویش کی نه راځی . دشیخ ملی په ویش کی سیری یواځی دعامة خد متونو له پاره یوه وقفی ټوټه وه چې د هغی له حاصل څخه به کاراخیستل کیدی . خو ورو ، ورو یوشمیر اشخاصو د ځان له پاره هم سیری جلا کړی او د مخکی یوه ټوټه به یی له ویش څخه وایستله او په دایمی توگه به یی د خصوصی ملکیت ټاپه پر ولکوله .

په لومړی سر کی میاگانو او پیرانو سیری ځانته واخیستلی . څرنگه چې ویش د دوی تر نظارت لاندی کیدی ، نو دا یو ډول شوکرانه وه چې د بگری ونه له خوا و دوی ته ورکول کیده . په دی پسی سپین ږیرو چې ملکان او خانان وو ، هم سیری واخیستلی . پسله هر ویش څخه به یوه اندازه مخکه په سیری کی ورتله او د سیری مخکه به هم هغه ډیر ښه او آباد پتی و . خو ورو ، ورو دغه سیری د ویش د منځه تلو عامل وگرځید . په عمومی ډول دا لاندی سیری موجودی وی .
د جمات د تیلو سیری :

دا جماتونو ته وقفی مخکی وی چې په ویش کی نه راټلی . دشیخ ملی په دفتر کی په هرکلی کی دکنډرونو پر سر جماتونه معلوم وو او تر دغه محاسبی لاندی د جماتونو سیری هم معلومی وی چې دوی د جمات دتیلو سیری بللی .

د اوچری سیری :

اوچری د کلی د میلمستون حیثیت درلود . د شیخ ملی په دفتر کی دهر کلی د اوچرو حساب هم شوی و او ددغو اوچرو د مصارفو له پاره یوه ټوټه مخکه وقف شوی وه چې دهغی له حاصل څخه به د میلمنو خرڅ کیدی .

د کسبگرو سیری :

دکلی هلکانو د تعلیم ، دپښ ، ترکان ، دم ، جولا او داسی نورو

کسبگرو له پاره هم سیری بیلی شوی وی . دغو کسبگرو په نامه خدمتونو کی برخه اخیستله دوی دخپل کار په مقابل کی دچا څخه اجوره نه اخیستله ، بلکی هغه دسیری مخکه چی ورکول شوی وه د ده اجوره وه . دوی هریوه ډیر کارونه پر غاړه درلودل ، مثلاً دم به دلاکی کوله ، ډول به یی واده د جرگی یا واده او یا مری دبنځولو له پاره به یی کلیوال خبرول . د کسبگرو په سیری کی حتی سندر غاړو ته لا هم حق ورکول شوی وو .

د میاگانو سیری :

دا سیری پنخوا لیری وی خو اوس جماتونو ته نژدی دی او د جمات له سیری څخه هم پکی گډی شوی دی . دا سیری میاگانو ، پیرانو ، سیدانو او ملایانو ته ورکول کیږی . د ملا سیری ته امامتی سیری هم وایی . دوی ته د ویش څخه د باندی مخکی ورکول شوی دی . پنخوانی مخکی چی د دغسی خلکو له پاره وقف کیدی اکثره به للمی وی ، خو اوس هغه ډیری بنی او د اوبو سرکیلی ته نژدی مخکی د دوی دی .

د ملکانو سیری :

دا سیری د ویش د نظام د ړنگیدوسره منځ ته راغلی دی ، د ویش څخه وتلو دی مخکو ته خلک سیری هم نه وایی . مخکه دوی په زور نیولی دی او بیایی د سیری نوم پر ایشی دی او داسی یی څرگنده کړیده چی گوا کی ولس دوی ته د خدمت په مقابل کی ورکړیدی . د سالار زو د برم خیلو ملکان دغسی سیری لری او د لویو مامونندو دشهزاده خان مخکی د دغی جملی څخه دی ، چی په ویش کی نه راځی . ملکان دغسی مخکی سره خرڅوی او رانیسی یی او په میراث له پلرین څخه تابین ته پاتیږی .

(۲۳) کاسیره

د پاڅه ویش په سیستم کی دمخکی د اندازی یو مقیاسی معیار ی واحد دی ، چی د یوی پیسی څلورمه برخه تشکیلوی .

(۲۴) کلی

د محلو مجموعه چی کنهروونه پکی واقع وی . دا ټاکلی حد نه لری ، کیدای شی چی په یوه کلی کی لږ کنهروونه واقع وی ، په بل کی ډیر ځای شوی وی .

(۲۵) کندی

دقبیلی هغه گروپ چی په خیل کی سره شریک وی او په یوه ټاکلی ځای کی اوسی . کندی دتبی سره نژدی مفهوم لری او وایی چی د شیخ ملی ویش پر کندی و .

(۲۶) کوټه

کوټه خونه ده ، چی په کنډر کی واقع وی . اوس د کور په ویش کی کوټه نه راځی ، خو د دی نامه څخه داسی معلومیږی چی ښایی دا د هغو لویو کورونو د وخت اصطلاح ده چی بیلی ، بیلی کوټی به یی درلودی او یو کهول به پکی اوسیدی . داسی کورونه د گاه کښت په وخت کی موجود وو . (ف - اینگلز) د دغسی بزگری کورونو په برخه کی وایی : " دغسی بزگری کورونو یو لوړمشتړک مال درلود چی شاوخوا کوټی پرراگرزیدلی وی اوهری کوټی ته دشیپرو څخه تراتو زینو پوری ورپور- ته کیدی او کهول کورنی به پکی اوسیدلی . د یونانی سکندر په وخت کی د هندوستان په شمال لویدیځو سیمو کی دغسی بزگری کورونه او کهولو نه وو ۹۸ " .

(۲۷) گنار

کنډر هغه کور دی چی په چم کی واقع وی او په یوه ټاکلی وخت کی تر ویش لاندی راځی .

(۲۸) گور

کور د کنډر په مفهوم هم راځی او یوه ټاکلی مټکه چی د یوی کورنی استحقاق وی ، هم کور بلل کیږی .

(۲۹) کورنی

په ویش کی د یو واحد مټکی استحقاق درلودونکی واحد کورنی ده .

(۳۰) کورو سر

دا د گاه کار له پاره د وسایلو یا د مرستی معیار دی . مثلاً د ویالی پاکولو له پاره کورو سر یو سری باید کار ته ولاړ شی .

(۳۱) محله

د کلی یوه برخه ده ، چی د یوه جمات او اوجری استحقاق لری .

(۳۲) موتی

په کرونده کې د یوه سړي برخه چې بکړې ونه وي ، نو د لسو کالو برخه یې موتی بلل کېږي (۹۹) .

(۳۳) میر آب

چې د کښت د اوبو ویش مراقت کوي . د کندهار په شوراورک کې چې اصلاً ویش د اوبو دی . نو هلته میر آب دیره لویه وظیفه لري . دهر کښت د اوبو وخت او استحقاق څارې ده ته د دغه کار په متايل کې یوڅه اوبه ورکول کېږي . خو اوس دغه کار د یا لغوډه ځانانو په لاس کې دی چې دنورو استحقاق هم ځانته تروښوي .

(۳۴) میره

په پاڅه ویش کې د مخکې داندازی یو مقیاسي واحد دی ، چې دیوه پار څلورمه برخه تشکیلوي . یوه میره دوه سوه چوکۍ په ځان راګڼي یا سۍ .

(۳۵) میا

روحاني سپین پزیر ی چې د ویش ناظر وي . میاګان سیري لري چې د میاګانو د سیري په نامه یادېږي .

(۳۶) نیمکه

د پاڅه ویش په معیاري مقیاس کې دیوې برخې نیمې ته نیمګي وایي . یوه نیمکه دوه پاوه یا څلور میري کیږي .

(۳۷) وار

هغه کلې او ولسونه چې څو کاله پس د یوې علاقې څخه بلې ته کوچیدلي ، دی ته یې وار وایه (۱۰۰)

(۳۸) واره ګري

هغه ویش چې به په مخکو یا کورونو وشو ، دی ته واره ګري وایه .

(۳۹) ورشو

ورشو په څو معنا وړاغلی ده . ډاګ يا میدان ته هم ورشو ويل شويده . للمې مخکې ته هم ورشو ويل کيده او څرخای ته هم ورشو ويل شويده . هغه مخکې چې دشينخ ملي تر ویش وروسته ودانی شوی ، هغه هم ورشو بلل شويدي .

(۴۰) ونډ

په ویش کی د یو کورنی استحقاق ته ونډ ویل کیږي .

(۴۱) ویش

د محکمې او کورونو د ویشلو سیستم ته ویش وایي ویش چي د پاڅه ویش په نامه یاد شي، مطلب د شیخ ملي ویش دی چي په لومړي سر کی یی محکمه پر شپږو ټپو ویشله .

(۴۲) هسکه

هسکه او پچه یو شی وه چي په ویش کی د ویشلو طریقې ته هم ویل کیږي او یو مقیاسی معیار هم دی . د بنوراوک په پریڅو کی د هسکې اصطلاح عامه ده .

(۴۳) خیل

نسبی واحد دی چي اکثره ویشونه هم دخیل پر اساس شویږي .

(۴۴) بندو بست

دا د ویش په سیستم کی داخله اصطلاح نه ده ، بلکې هغه نظام و چي انگریزانو د ویش په سیمو کی جاری کړ خو د کبیت محکمې د خانانو او ملکاتو په خصوصی ملکیت کی واقع شوی .

ماخلونه او توضیحات

۱) هغه لرغونی د کډې کورنی سیستم چي د په محکمه ټرلی ټولنی خوا ته یی انتقال کړی دی Archaic social Formation نومېږي .

۲) دکار دطبیعی ویش عمده شاخص دا و چي د نر او ښځې ترمنځ دکار په ساحه کی طبیعی ویش منځ ته راغلی څرنگه چي د تولید قوتونه یو څه منځ ته تللی وو، نو اشتراکی ټولنی د بیلو بیلو ډلو ترمنځ د وظایفو په برخه کی یو ډلی په یوه کار او بلې ډلی په بل کار لاس پوری کاوه . نارینه چي له جسمي لحاظ قوی و ، ښکار یی کاوه . ښځو او زړو خلکو به یو څه سپک کارونه کول د کبانو نیول یا د خوراک وړ رینښو او منډکو راټولول او داسی نور .

۳) د کار لومړی ټولنیز ویش :

دا ویش د حیواناتو د روزنی او د کبیت سره د لومړني آشنایی په وخت

کي منځ ته راځي . د حيواناتو په روزنه کي د شپنيانو تجربو او په کښت کي د لومړني کروونکو پوهنه د دې باعث شوه ، چي کار په ټولنيزه ساحه کي وويشي . د کښت په باب دا يادونه بايد وشي ، چي په لومړي سر کي د حيواناتو روزنکو چوپانانو د حيواناتو د خوراک له پاره په کښت پيل وکړ . وروسته د انساني خوراک له پاره د غلو دانو کښت پيل شو . په لومړيو غلو ، دانو کي ايردن کرل کيدل . لځکه د ايردن داني چي اوږه کيدې ، د انسان له پاره يي ډوډي برابروله او د بلي خوا کښت يي ډير زيار نه غوښت او هرزه وښو يي وړو ته زيان نه رساوه .

(۴) د کار دوهم ټولنيز ویش : دا ویش له هغه وخت څخه راپيل کيږي چي د ډول ډول فلزاتو څخه د ابزارونو په جوړونه کي کار واخيستل شو . د دغې مرحلې عمده شاخص دا دی چي په کرڼه کي دکور يوم څخه کار واخيستل شو . وروسته يي ځای هغه تيش ونيوي چي څو که به يي له اوسپني څخه جوړه شوي وه . همدارنگه د ځنگلونو د پاکولو له پاره فلزي وسايل په کار ولويدل او د باروږلو له پاره حيوانات وروزل شول .

(۵) مور واکي Matriarchale :

د کار طبيعي ویش او د توليد قوتونو پرمختيا وښځي ته مهم وظايف ور په برخه کړه او پر هغې د کورنۍ د پيژندنې حساب کيدی . څرنگه چي پلار لا معلوم نه و او مور د هر چا معلومه وه ، نو خپل هم له هغې څخه راپيل کيدی . ودغه نظام ته مورواکي وايي .

(۶) پلار واکي Patriarchale :

دخصوصي مالکيت سره پلار واکي نظام منځ ته راځي . نور نو د ويني د رگي ځای اقتصادي اړيکيو ونيوي او دخپل حساب هم په دغه نظام کي له پلار څخه راپيل کيږي او په کورنيو کي د اولادونو پلار معلوم وي او ښځه ورو ورو له هغه مقامه څخه راکوريږي چي په مور واکي نظام کي ودي ته حاصل و .

(۷) هاګس هائيوزن (۱۷۹۲ - ۱۸۶۶) دپروس بارون چي دروسيې د امپراطور لومړي نیکولای تزار له خوا روسيې ته د ورته اجازه ورکول

شول او نوموړی د (۱۸۴۳-۱۸۴۴) په شاوخوا کې د روسیې د محکو دویش او بزگرانو د ژوند په باب تحقیقات وکړل او په دې برخه کې یې یو اثر ولیکي چې (د روسیې د زمیندارۍ په مناسباتو کې د لومړي کمون د بقایاوو ترسیم) نومېږي .

۸) هائیو ررگیورگ لیودویک (۱۷۹۰ - ۱۸۷۲) الماني تاریخ پوه او لرغون پېژندونکی چې د المان د لرغونۍ او منځنیو پیړیو د تعلیم په باب یې د کمون (مارک) د پېژندنې په برخه کې کار کړیدی .

۹) مورگان ، لوئیسی ، هنري (۱۸۱۸ - ۱۸۸۱) امریکایي نژاد پېژندونکی ، لرغون پېژندونکی او تاریخ پوه چې د امریکایي بومیانو د ټولو لنیز نظام په باب یې ژورې څېړنې کړي وې . ده د قبیلې تکامل د لومړي کمون سازمان په شکل کې وڅېړي . نوموړی د (لرغونې ټولنې) په نامه یو کتاب لیکلی دی .

۱۰) مانیفست حزب کمونست په مسکو کې د پروګرس د موسسې د ۱۹۸۰ کال چاپ ۲۶ مخ .

۱۱) اسلانوف (۱۸۹۷ - ۱۹۷۷) د شوروي اتحاد معروف فیلو لوجست و ، چې د شوروي اتحاد د علومو د اکاډمۍ د اتنوګرافي وانشیتو ته منسوب و . ده د افغاني اتنوګرافي نوکلور او ادبي تاریخ په برخه کې ډیرې علمي څېړنې کړيدي او یوشمیر آثار یې په روسي ژبه چاپ شوي دي چې ځینې یې دنړۍ په نورو ژبو او پښتو هم ژباړل شوي دي .

۱۲) د اسلانوف په تیروتنو کې موږ ډیر لږ څه وینو . څرنگه چې نوموړی محیطي سړی نه و ، نو د تیروتنې یې دومره مهمې هم نه دي . مثلاً په یوه مفصله مقاله کې چې په روسي ژبه لیکل شوی اریا په انګلیسي ژباړل شویده . د امریکا دمشيګن د پوهنتون له خوا په دی کتاب (Afghanistan Same new approaches) کې چاپ شویده .

د نوموړي کتاب په ۱۴ مخ کې چې د اخګزیزو قبیلې بڼې ، نو وایي چې مغوی په زمیندارۍ کې اوسې . په داسې حال کې چې اخګزي د کندهار په کډنې ، روزګان او یوشمیر په هرات او غور کې استوګنه کوي . د همدغه اثر په ۱۶ مخ کې د پکتیا خدران، خاخی، اومنګل هم د خوستوالو په ډله کې حسابي . په داسې حال

کي چي خوشنوال يواځي هغه قبايل دي ، چي اصلاً يواځي په خوست کي اوسي لکه سبري ، اسماعيل خيل ، مندوږي او نور . دا چي اسلانوف په يوه بله مقاله کي چي د شوروي اتحاد د علومو اکاډمي په تازه خپاره شوي کتاب *Afghanistan past and Present* کي خپره شوي ، په ۳۷ مخ کي د بايزيدو روښان قبيله (اورمر) پښتانه نه بولي دا د ده خاص نظر دی . زه يي دلته نه څيرم .

(۱۳) وحشت *Savagery* فریدريک انگلز د کلتور په ماقبل التاريخ مراحلو کي د وحشت دوره داسي ښيي ، چي په هغه کي انسان دا قدرت پيدا کړ چي هغه طبيعي توليدات چي د استفادي له پاره تيار وي په ځان پوري تخصيص ور - کړي . دغه دوره و درو مرحلو ته ويشي ، چي کښتني ، منځني او پورتنی په نامه يي يادوي . په کښتني مرحلي کي انسان لا د تودو سيمو د ځنگلو او سپيدونکي و . په منځني مرحله کي يي اور کشف کړ او په پورتنی مرحله کي د غشي او ليندي په اختراع بريالي شول .

(۱۴) بربريت *Barbarism* اينگلز د کلتور په ماقبل التاريخ دورو کي دا دوره هم درو مرحلو ته ويشي ، چي د کښتني منځني او پورتنی په نامه يي يادوي . د کښتني مرحلي شاخص دا بولي چي کلالي رواج شوه . منځني مرحله په ختيځ کي د حيواناتو په روزنه او په لويديځ کي د خوراكي نباتاتو په کرڼه رواج شوه . پورتنی مرحله د اومي اوسپني په ويلي کيدو پيل کيږي .

(۱۵) جينز *Gens* (خيل ، زي ، قبيله) انگریزي پښتو د کشر ي په ۱۳۵۴ کي د پښتو ټولني چاپ ۲۷۹ مخ .

(۱۶) پونالوان کورني *Punaluan Family*

دا ډول کورني دوهمه کورني بلل کيږي او ټاکلي خصوصيت يي دادي چي په کورني کي سکه وروڼه اوخوندي يو له بل سره له واده څخه منع کيږي . امريکايي نژاد پيژندونکي (مورگان) دا نوم د هاوايي ټاپوگانو د خلکو له نامه څخه انتخاب کړيدی ، په دغه ټاپو کي خلکو دغه کورني ته پونالوان ويل او دغه اصطلاح نوم اينگلز هم په خپلو ټولو څيړنو کي استعمال کړيدی .

(۱۸) کلان Clan د نسبې خپلوی یو اولنی واحد دی چی غیری یی په یوه اساطیری انا یا نیکه پوری تړلی وی . په کلان کی دغه اساطیری انا یا نیکه توتمیک حیثیت لری . کلان دخیل د کلمی سره یو مفهوم لری ، خو خیل د یو قبیلوی واحد په توگه د قبیلې نسبې ساز - مان د دغه د ټولنیزو او اقتصادی خصوصیاتو سره یو ځای په ځان کی راتولوی او کلان زیاتره د دغه خصوصیت ښکارندوی دی چی د قبیلې د سازمان د کلتور عقیدوی برخه اړه پوری لری .

(۱۹) زمینه تکامل اجتماعی نویسندهگان و ، ک میتروپولسکی ، ی . زیرو فسکی و ، ل کرف . ترجمانان م . مینو خرد ، ح کامرانی ، چاپ تهران ۱۳۵۴ صفحه ۱۹ .

۲۰ Confedracy-Phratry- Genea په دغو نومونو کی جینا د خیل . فریتری د ورونو خیلونو او کانفدر یسی د تېرونو د اتحادیې مفهوم افاده کوی .

۲۱ (Nation) Natio-Curio-Gentes دلته هم دیونانی ټولنی په شان جینتیز د خیل ، کیور یا دخیلونو مجموعه اوناتیو د تېرونو اتحادیه ده .

د نیشن د کلمی نننی مفهوم چی د ملت پرځای استعمالیږی یو وروستی پراخ مفهوم دی " په لاتینی کی Natio-onis د پیدا یښت مفهوم افاده کوی .

Cognetio د وینی اړیکې ته او Cognatus دغه چاته ویل کیږی چی د وینی اړیکې پالی . په منځنیو پیړیو کی دغه د Natio

کلمه زړی فرانسوی ته د Nacion او انگریزی ته د Nacioun

په شکل داخله شوه چی د خلکو د کلمی سره مترادفه وه په وروستیو وختونو کی د Nation کلمه ځینی جوړه شوه چی د قبیلې او یوه

داسی وفاق مفهوم یی درلود چی اوسیدونکی یی پر یوه سیمه اوسی (پاکستان کی قومین د پوری گنکوفسکی لیکنه اردو ترجمه په ۱۹۷۶- کی د مسکو چاپ ۱۹ مخ)

(۲۲) فرهنگ غفاری (فارسی به فرانسه) جلد چهارم چاپ تهران

(۲۳) Род — Племя — Национальность

(۲۴) کابل مجله د ۱۳۵۷ کال داسد کنه د مجلی د مخ فرعی پانی د
(ف مخ) د داکتر گل محمد نور زی مقاله .

(۲۵) د افغانستان پخوانی تاریخ ، لومړی جلد د احمد علی کهزاد لیکنه
پښتو ترجمه د کابل چاپ ۱۴۳ مخ .

(۲۶) پورتنی اثر پورتنی مخ .

(۲۷) د غوړی مرغی د کره موقعیت په باب تر اوسه هم د څېړنکو ترمنځ
اختلاف دی ځینی وایی چی دسلیمان د غرو په لړیو کی ده ځینی وایی چی
د کندهار په ارغستان کی ده او یوشمیر کسان وایی چی د غور په سیمه
کی واقع ده خو زیاتره دا نظر په اکثریت تائید شویدی چی غوړه مرغه
د کیسی (سلیمان د غرو) په لمنو کی ده . په لرغونو متونو کی د گند
او زمند د اولادی د هجرت په برخه کی د غوړی مرغی نوم ډیر یادیری .
اوس هم په پېښور کی پښتانه وایی چی موږ د غوړی مرغی څخه راغلی یو .
(۲۸) ځینی یا ښاخی یا شیخا په نسبی لړی کی د یوسف زی او مندر
پلار دی چی د کندزی او د خرښبون پر لار و سربن ته رسیږی . دځینی
اولاده له غوړی مرغی څخه لیږدیده وکړه او د کندهار پر لار غزنی ته
راغله ، د غوریا خیلو سره یی وارول . کله چی یی د غوریاخیل سره
د اختلاف په وجه له دغه لویه کابل ته لیږدیده وکړه نو د ځینی له
اولادی څخه یوسف زی په کابل کی ډیر آباد شول . په اولسمه پیړی کی
الغ بیگ بن ابوسعید کورگانی دهغوی مشران اعدام کړل او دا قبيله
په هجرت تر سوات پوری راغله چی د سوات تر اخیستلو وروسته د دغه
قبیلې یوه روحانی شیخ ملی د محکود ویش قانون د دفتر په نامه تدوین
کړ .

(۲۹) Agora په لرغونی یونان کی د کنفدریسی د منځ ته
راتلو سره منځ ته راغله او دا یوه جرگه وه چی په هغه کی به دتېرونو
غړی راتولیدل او تصمیمونه به یی نیول . په دغه جرگه کی به مشر
(Basileus) انتخابیدی . په یونان کی د دولت د سازمان لومړی
موسی په دغی جرگی ځان راڅرگند کړی .

(۳۰) د خپلواکی تړون (بلوخ) په ۱۳۵۱ کال کی د قبایلو د مستقل
ریاست خپرونه د کابل چاپ د ۵۶ - مخ مقابل چارت .

(۳۱) پښتو انگلیسی د کشنری ۲۷۹ مخ .

(۳۲) پښتو انگلیسی د کشنری ۲۷۹ مخ .

(۳۳) پښتو انگلیسی د کشنری ۸۰ مخ او انگلیسی پارسی حیم
د کشنری په ۱۹۶۰ کی د تهران چاپ ۷۴ مخ .

Marx' Engels Selected Works Vol'2' P248 ۳۴

(۳۵) د افغانستان ژبی او توکمونو د دوست محمد دوست لیکنه د کابل
چاپ : د سوغدی ، یغوبی ، مונجانی او اویستانی ژبو څخه څلور کلمی
دغه اثر د ۲۷۶ - ۲۵۵ - ۲۴۱ مخونو څخه را اخیستل شوی دی .

(۳۶) پښتانه د تاریخ په رڼا کی د ظفر کاکا خیل لیکنه د پېښور چاپ
۱۲۶۹ مخ .

(۳۷) د ورمیر د وینی خپلوی یو قبیلوی اصل دی (که په پلرینه کی
کوم یو د یوچا له خوا ووژل شی ، دغه ورمیر د وینی خپلوان ټوله په
هغه شریک کښل کیږی چی باید غچ واخلي . ممدارنگه د غچ اخیستلو پر
وخت که اصل قاتل په لاس ورنسی ، نو د هغه ورمیر د وینی هر خپل چی
په لاس ورشی ، خپل غچ ور څخه اخلي .) د پښتنی قبیلو اصطلاحی
قاموس د ابراهیم علانی لیکنه د افغانستان د علومو د اکاډمی له
خوا په ۱۳۵۷ کی د کابل چاپ ۱۴۲ مخ .

(۳۸) اوه سروڼه پریکول : دا یوه اصطلاح ده که یو څوک د چا په مخکه
دعوه وکړی یا پر یو چا د ښځی د بدنامی دعوه وشي ، نو د ځان د دفاع
له پاره به (د اوو سروڼو پریکول) دود پر ځای کوی . د اوو سروڼو
پریکول یو ټاکلی قسم دی چی دمخکی دعوا کونکی یا دښځی په مسئله کی
متهم ته ورکول کیږی . دغه کسان مکلف دی چی د قسم له پاره داسی
کسان حاضر کړی چی د ده سره یی ورمیر وینه شریکه وی . (د پښتنی
قبیلو اصطلاحی قاموس ۱۰ مخ)

Marx Engels Selected works Vol'2' P244 (۳۹

(۴۰) Grote انگلیسی مورخ (۱۷۹۴ - ۱۸۷۱)

'Marx' Engels Selected works Vol'2' P246 (۴۱

Tacitus publius (۴۲

(۵۵ - ۱۱۷) رومی مورخ چی د جرمانیک اقوامو په باب یی څیړنی
کړیږی .

(٤٣) يرغمل : کله چي دوو قبيلو ترمنځ پريکړه وشي . جکړه په روغه واپړوي ، نو د دې له پاره چي بيا دغسې واقعه تکرار نه شي ، نو د يوې مدې له پاره دواړي خواوي سړي په کړوي کي سره ورکوي . دغه عمل ته يرغمل وايي . (د پښتني قبيلو اصطلاحې قاموس ٣٠٢ مخ) .

(٤٤) د مارکس اينگلز منتخبات په انگريزي ژبه - دمسکو چاپ ٢٨٩ مخ .

(٤٥) د پورتنۍ اثر د پورتنۍ مخ لمن ليک .

(٤٦) پښتانه د تاريخ په رڼا کي د ظفر کاکا خيل ليکنه ، د پېښور چاپ ١٢٧٠ مخ .

(٤٧) هډماتي يوه اصطلاح ده ، کله چي د دوو کورنيو يا دوو خيلونو ترمنځ مړي سره وشي ، نو دغې بدۍ ته هډماتي وايي (د پښتني قبيلو اصطلاحې قاموس ٢٩٩ مخ) .

(٤٨) کاري او سمل په اپريدو کي دوه گوندونه دي او په دغه نامه په ورکړو او بنگېنو کي هم گوندونه شته : (د پښتني قبيلو اصطلاحې قاموس ٢٢٥ مخ)

(٤٩) New college standard Dictionary د نيويارک چاپ - ٨٩٥ مخ .

(٥٠) (فيل phyle) د کلمې د تشرېح له پاره پخپله دغه

(The largest political subd

ivision among the incient

to the Roman (Trib)

انگريزي متن وړاندي کيږي :

Athenion corresponding

An account of the king

(٥١) الفو نستون انگريزي مؤرخ dom of caubl کتاب چي د لومړي ځل لپاره په ١٨١٥ کي چاپ شوي دي .

٥٢ د وږمي مجله د ١٣٥٦ کال ، دوهمه گڼه - ٧٥ مخ .

(٥٣) تړون يو قومي تعهد دی چي دايمي او موقتي ډول تړل کيږي . يو شمير خيلونه چي نژدي سره واقع وي په مختلفو مواردو کي تړون سره کوي . مثلاً (خرسين او سيدگي) چي د وزيرو سره نژدي واقع دي ، نو دوي خپل ترمنځ تړون سره لري (د قبيلو اصطلاحاتو قاموس - ٥٥ مخ) .

۵۴) د زردشت د ژوند نيټه پوره نه ده معلومه ، خو « د زردشتي کتله بونود رواياتو له مخي داسي ده چي نوموړي په ۶۶۰ ق م کي زيږيدلي په ۶۴۰ ق م کي منزوي شو . داوخت يي عمر ۲۰ کلن ؤ او په ديرش کلني کي يي دلارښووني دعوه وکړه . په ۵۸ ق م کي چي ارجاسپ توراني پر بلخ حمله وکړه . نو د بلخ په اورتون کي زردشت د براتراکشرش توراني په لاس ووژل شو » (تاريخ مختصر افغانستان جلد اول تاليف استاد حبيبي چاپ کابل صفحه ۱۲) .

۵۵) افغانستان در شاهنامه دد کهزاد اثر د کابل چاپ ۱۰۱ مخ .

۵۶) پښتانه دتاريخ په رڼا کي - ۱۲۷۰ مخ .

۵۷) د ننگرهار د پخواني والي محمد گل سليمانخيل په حواله او د شينوارو د څو سپين ږيرو په تائيد .

۵۸) د مارکس اينگلز منتخبات په انگرizi ژبه دمسکو چاپ - ۲۴۵ مخ

۵۹) مقدمه ابن خلدون د کنه - ابادي ترجمه دتهران چاپ دوهم جلد - ۲۵۹ مخ .

۶۰) د مارکس اينگلز منتخبات دد مسکو چاپ - ۲۵۷ مخ .

۶۱) پورتنی اثر - ۲۷۶ مخ .

۶۲) پښتانه - دوهم ټوک په ۱۳۵۰ کال کي د قبايلو د مستقل رياست خپرونه - د کابل چاپ ، ددوهم مخ مقابل چارت .

۶۳) پښتانه - لومړی ټوک ، په ۱۳۴۹ کال کي د قبايلو د مستقل رياست خپرونه ، د کابل چاپ ۵۴ مخ .

۶۴) پورتنی اثر ۵۴ او ۹۴ مخونه .

۶۵) پښتانه د تاريخ په رڼا کي - ۱۲۸۵ مخ د لمن ليک ۷ لمبر .

۶۷) آريانا ويجه هغه سيمه ده چي آرين قبايل ورڅخه راليږديدلي دي . ددغه ځاي په تعين کي دنظريو اختلاف دي ، ځيني يي (پامير او بدخشان) ته ورڅرخه بولي . ځيني يي د خوارزم مخکه گڼي . ځيني وايي چي په هغو سيمو کي واقع وه چي په سیردریا، زرفشان اوآمو اوبیده. په اویستا کي چي شپاړس آريايي سيمي ښيي نو دآريانا ويجه نوم هم اخلي . « دپښتنو ادبياتو تاريخ - لومړی ټوک دپوهاند حبيبي ليکنه په ۱۳۵۴ کال کي د کابل چاپ ۳۴ مخ »

وروستي تحقیقات دا ښيي ، چي دهندو اروپايي خلکو دا راتیتیدلو ځای

د لويديځې اسيا شمالي برخې دې چې په دې لړ کې ماورأ قفقاز او د عراق شمال ښوول شويدي . (کندهار مجله ۱۳۰۹ کال ۹ - ۱۰ کنه ۳۱ مخ د شوروي اتحاد د علومو د اکاډمي دنشریې سوشل ساینس له مجلې څخه ترجمه)

۶۸) پکت ، پارسوا او بهارت دآریایانو دری لوی قبیلې وی چې پکت او بهارت جنوبی هندوکش ته راتیری شوی او پکت قبيله چې کوم حای و اوسیدله هغه پکتیکا یا پکتیا وه چې د پکت ، پښت او پښتون نومونه هم اړه ورسره لری . بهارت قبيله دپنجاب پر لار هند ته ورتیر شوه چې دهند پخوانی نوم هم بهارت دی . د پارسوا قبيله ایران ته ولاړه چې د پارس نوم هم له دغه نامه سره اړه لری .

۶۹) کیس چې په عبدالرشید هم شهرت لری د پښتنو په جینولوجیکي سلسله کې یوه افسانوی څیره ده چې د پښتون کام لومړی نیکه بلل شوی دی . دده دری زامن (سرین ، بیت یا بیتي او غرغښت) د پښتنی قبیلو نیکه گان وه .

۷۰) افغانشناسی در عرصه چهل سال د مسکو چاپ ۲۳ مخ

۷۱) توارینخ حافظ رحمت خان دپیر معظم شاه اثر دی چې د مغولی اکبر د عصر یو پښتون مورخ خواجه ملیزی له توارینخ افغانه څخه راټسویږد شويدي او حافظ رحمت خان د نامه سره تړل شويدي .

۷۲) د لازاک د پښتنو یوه لویه قبيله وه چې دخښی قبایلو تر ورتگ پخوا د کابل دسیند په مسیر کې له کابله تر پېښور او سوات پورې میشته وه . « دا دکرلانی تېر یو ښاخ دی چې څیرنکو یی د پېښور په حوزه کې اوسیدل تر دوهمې هجری پېړۍ پورې رسولی دی . دپنځلسمې پېړۍ په دوران کې داقبيله دیوسفزوسره په جنگ شوه خو پسله یو لړ جنگونو څخه سره وپاشل شوه - (کابل مجله د ۱۳۶۰ کال ۳ کنه

۴۸ مخ)

۷۳) سوات نامه د خوشحال خټک اثر د پوهان حبیبی سرریزه د کابل چاپ ۳ مخ

۷۴) پورتنی اثر ۱۶ مخ .

۷۵) همدغه اثر ۱۷ مخ .

(۷۶) په ۱۹۶۱ کال کی د شوروی اتحاد د خارجی ژبو د موسسې له خوا د Fundamentals of Marxism Leninism p 17 په نوم کتاب ۱۶۵ مخ د مسکو چاپ .

(۷۷) په ۱۹۸۱ کی د شوروی اتحاد Afghanistan past and Present د علومو د اکاډمۍ خپرونه د مسکو چاپ ۳۴ مخ

(۷۸) زمینه تکامل اجتماعی د میتروپولیسکی او پوهانو لیکنه پارسی ترجمه - د تهران چاپ ۶۳ مخ .

(۷۹) د مارکس اینگلز منتخبات په انګلیسی ژبه د مسکو چاپ دوهم جلد ، ۲۱۹ مخ .

(۸۰) د مسکو چاپ Afghanistan past and present ۳۴ مخ

(۸۱) د شیخ ملی دفتر دا اثر چی معروف شیخ ملی ته منسوب دی اوس نشته ، خو خوشحال د هغه یادونه داسی کوی :

په سوات کی دوه څیزه خفی دی که جلی یومخزن د درويزه دی بل د فترد شیخ ملی دا اثر چی اوس وړک دی داسی ویل کیږی چی میجر راوړتی هم لیدلی و .
(۸۲) توارینخ حافظ رحمت خان د پیر معظم شاه اثر د پینبور چاپ مقدمه ۲۷ مخ .

(۸۳) سوات نامه د خوشحال خان د کابل چاپ مقدمه د پوهاند حبیبی ۱۸ مخ .

(۸۴) د پښتنو اقتصادی اجتماعی جوړښت د رسول امین او حکیم تقي-وال د سیمه ایز ریسرچ قلمی نسخه د پښتو څیړنو د بین المللی مرکز له خوا ۱۹ مخ .

(۸۵) (Selt ar kelt) celt د منځنی او لویډیځی اروپا پخوانی اوسیدونکی چی د سیمی په اعتبار ایرلند ، سکات لینډ ، ویلز او بریتن احتوا کوی .

(۸۶) (welsh) د ویلز Wales (اوسیدونکی .
(۸۷) مارکس اینگلز منتخبات ، د مسکو چاپ په انګریزی ژبه ، دوهم جلد ۲۸۴ مخ .

(۸۸) Caput cognationis

(۸۹) مارکس اینگلز منتخبات ، ۲۸۵ مخ - دوهم جلد .

Rundale

(۹۰)

Gewanne (۹۱)

(۹۲) مارکس اینکلز منتخبات ۲۸۶ مخ - دوهم جلد .

(۹۳) سوات نامه د کابل چاپ ۱۹۰ مخ .

Mark System (۹۴)

(۹۵) مارکس اینکلز منتخبات ، ۲۹۳ مخ ، دوهم جلد .

(۹۶) د روښان یاد ، د پښتو ټولنې له خوا د کابل چاپ ۱۳۵۵ کال ،

۲۶۷ مخ .

(۹۷) Afghanistan past and Present د شوروی اتحاد د علومو اکاډیمي

خپرونه ، د مسکو چاپ ۳۴ مخ .

(۹۸) مارکس اینکلز منتخبات ، په انگریزي ژبه - د مسکو چاپ ، دوهم

توک ۲۱۹ مخ .

(۹۹) سوات نامه د خوشحال خان - خټک په ۱۳۵۸ کال کی د افغانستان

د علومو اکاډیمي چاپ ، د پوهاند حبیبی مقدمه ۱۹ مخ .

(۱۰۰) تواریخ حافظ رحمت خان ، د پیر معظم شاه لیکنه - د پېښور

چاپ مقدمه ۲۶ مخ .